

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

ДЕРЖАВА ЯК ОСНОВНИЙ СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 12-481 групи
Спеціальності 293 Міжнародне право
Освітньо-професійної програми «Міжнародне право»

Мацюк Ольга Юріївна

Керівник: к.ю.н., доцент Гладенко О.М.

Рецензент: завідувач кафедри правових дисциплін
Херсонського інституту МАУП,
к.ю.н., доц. Мкртчян Р.С.

Херсон – 2021

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади розуміння держави як суб'єкта міжнародного права.....	6
1.1. Поняття, ознаки та види суб'єктів міжнародного права.....	6
1.2. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного права...	13
1.3. Принципи реалізації правового статусу держави у міжнародному праві.....	22
РОЗДІЛ 2. Механізми реалізації міжнародної правосуб'єктності держав.....	28
2.1. Підстави та порядок визнання держав у міжнародному праві..	28
2.2. Дипломатична функція держави як форма реалізації правосуб'єктності держави.....	33
2.3. Особливості відповідальності держав у міжнародному праві...	38
РОЗДІЛ 3. Особливості реалізації міжнародної правосуб'єктності державами.....	46
3.1. Реалізація міжнародної правосуб'єктності держави шляхом участі у міжнародних організаціях.....	46
3.2. Реалізація міжнародної правосуб'єктності держав при укладанні міжнародних договорів.....	54
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день відбувається становлення нової світової системи і відповідного світового порядку, що впливатиме на прогрес і виживання людської цивілізації. Важливе місце при цьому відіграє процес глобалізації, який проявляється у збільшенні потоку товарів, технологій та фінансових засобів, а також посиленні впливу міжнародних інститутів. Все це відбивається на сучасному стані міжнародного права, яке наразі характеризується розширенням сфер регулювання і, відповідно, залученням нових суб'єктів. Однак, не дивлячись на це, провідним суб'єктом міжнародного права є держава, яка здавна виступає первинним, провідним суб'єктом міжнародних відносин, а також міжнародного права.

Універсальність держави як суб'єкта міжнародного права визначається її правовим статусом, можливостями, суверенністю та рівноправністю. Особливість її співвідношення з міжнародним правом полягає у тому, що вона, виконуючи норми міжнародного права залигається незалежним утворенням, яке реалізуючи свій суверенітет, не має влади над іншими державами, які вступають у міжнародні відносини. Відповідно, держава виступає творцем, реалізатором міжнародного права, а також приймає рішення щодо санкцій, які можуть бути застосовані до неї за порушення норм міжнародного права

Однак, не дивлячись на свою універсальність, а також тривалість перебування на міжнародній арені, держава залишається тим суб'єктом, правовий статус якого потребує постійних досліджень. Це пояснюється змінами у міжнародних відносинах, появою нових держав чи державоподібних утворень, особливостями формування відносин з іншими суб'єктами міжнародного права, окремим питаннями набуття статусу суб'єкта міжнародного права тощо. Означене робить статус держави як суб'єкта міжнародного права актуальним для наукового

дослідження, оскільки наукове тлумачення спірних положень у разі відсутності міжнародних норм, сприяє запобіганню міжнародних конфліктів, усуненню суперечок між суб'єктами міжнародного права та встановленню світового балансу.

Саме тому держава як суб'єкт міжнародного права досить часто виступає предметом вивчення науковців-міжнародників. Зокрема, це питання було розглянуто в роботах В.Г. Буткевича, Г.М. Вельямінова, А.І. Дмитрієва, Н.Є. Захарової, Т.В. Леочко, В.В. Мицика, А.В. Москвичової, Л.Д. Тимченка, Г.І. Тунікіна, Г.М. Скороход та інших.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у обґрунтуванні на підставі сучасних наукових підходів особливостей формування та розвитку держави як основного суб'єкта міжнародного права. З огляду на поставлену мету, нами були встановлені наступні **завдання**:

- визначити поняття, ознаки та види суб'єктів міжнародного права;
- охарактеризувати правовий статус держави як суб'єкта міжнародного права;
- розкрити принципи реалізації правового статусу держави у міжнародному праві;
- встановити підстави та порядок визнання держав у міжнародному праві;
- розкрити дипломатичну функцію держави як форми реалізації правосуб'єктності держави;
- з'ясувати особливості відповідальності держав у міжнародному праві;
- охарактеризувати реалізацію міжнародної правосуб'єктності держави шляхом участі у міжнародних організаціях
- визначити порядок реалізації міжнародної правосуб'єктності держав при укладанні міжнародних договорів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які формуються у сфері реалізації міжнародного права його суб'єктами.

Предметом дослідження виступає держава як основний суб'єкт міжнародного права.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи знайшли свою реалізацію загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Діалектичний метод дав можливість з'ясувати особливості розвитку і формування інституту «суб'єкт міжнародного права». Формально-логічний та структурно-функціональний методи допомогли визначити механізми формування міжнародної правосуб'єктності як узгодженої, логічної системи, а також встановити місце держави у системі суб'єктів міжнародного права. Порівняльно-правовий метод сприяв з'ясуванню особливості впливу міжнародних норм на особливості формування правосуб'єктності окремих держав у період їх становлення як суб'єктів міжнародного права. Зроблені у курсовій роботі висновки ґрунтуються на засадах формальної логіки.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані у ході наукового дослідження результати можуть бути використаними у навчальному процесі студентами юридичних та економічних спеціальностей Факультету бізнесу і права з метою підготовки до занять з дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне приватне право», «Міжнародне право (приватне та публічне)», «Право Європейського Союзу» тощо.

Структура роботи. За своєю структурою кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1. Поняття, ознаки та види суб'єктів міжнародного права

Формування суб'єктів міжнародного права відбувається історично. Як зазначає О.В. Тарасов, первісними суб'єктами міжнародного права виступали не окремі індивіди, а цілі соціальні спільноти. Підтвердженням цього слугують угоди між племенами, союзами племен і першими міськими поселеннями [1, с. 9]. Коло суб'єктів, які приймали участь у міжнародних відносинах відрізнявся від того, що існує на сьогоднішній день. Зокрема, у Месопотамії до укладання міжнародних договорів в якості міжнародних суб'єктів «залучались» боги, які визнавалися свідками і гарантами, а при вирішенні конфліктів – суддями. Клятва на вірність міжнародному договору вважалася священною.

Згідно з теорією права, суб'єкти правовідносин – це учасники правовідносин, які виступають носіями взаємних суб'єктивних прав та обов'язків. При цьому до суб'єктів теорією права відносяться люди (фізичні особи), спільноти, об'єднання [2, с. 198].

Значною мірою це визначення придатне й для міжнародного права, але потреби практики міжнародних відносин змушують більш чітко визначити поняття суб'єкта стосовно міжнародного права. Так, В.Е. Теліпко визначає, що суб'єкти міжнародного права — це учасники міжнародних відносин, що врегульовані нормами міжнародного права або приписами міжнародно-правових актів, які володіють юридичною незалежністю і здатністю самостійно здійснювати права і обов'язки, встановлені даними нормами чи приписами, а також несуть

відповідальність за їх порушення або є носіями міжнародної правосуб'єктності [3, с. 69].

У свою чергу А.В. Войцеховський підкреслює, що суб'єкт міжнародного права – це носій міжнародних прав і обов'язків, які виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або приписів міжнародно-правових актів. Це також особа (у збірному визначенні), поведінка якої прямо регулюється міжнародним правом і яка вступає чи може вступати в міжнародні публічні (міжвладні) правовідносини [4, с. 65].

Однак Н. Камінська, розглядаючи тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності звертає нашу увагу на те, що у науковому середовищі не має одностайної позиції до визначення суб'єктів міжнародного права. Зокрема, серед них авторка виділяє такі:

- лише держави можуть бути суб'єктами міжнародного права;
- суб'єкти міжнародного права – це всі учасники міжнародних відносин;
- суб'єктами міжнародного права виступають лише творці міжнародних прав та обов'язків;
- щоб бути суб'єктом міжнародного права необхідно виступати тільки носієм міжнародних прав та обов'язків;
- можливість створювати норми міжнародного права та володіти у відповідності до них певними правами та обов'язками міжнародного характеру;
- суб'єкти міжнародного права – учасники міжнародних відносин, які наділені правами та обов'язками, здійснюють на основі міжнародного права і несуть міжнародно-правову відповідальність;
- суб'єктом міжнародного права є лише той учасник, який має право укладати договори [5, с. 93-94].

Таким чином, у підходах до визначення суб'єкта міжнародного права наука пройшла шлях від визначення держави єдиним суб'єктом міжнародного права до сучасних концепцій щодо віднесення до суб'єктів міжнародного права фізичних осіб.

При визначенні поняття суб'єкта міжнародного права, як зауважують учені, необхідно виходити з того, що предмет міжнародно-правового регулювання складають міжнародні відносини, учасники яких, на відміну від учасників внутрішньодержавних правовідносин, не знаходяться під чиеюсь юрисдикцією, займають незалежне відносно один одного становище. Необхідною ознакою суб'єкта міжнародного права слугує не сам по собі факт участі або можливість участі у відносинах, що регулюються міжнародно-правовими нормами, а чітко визначений характер (статус) цієї участі. Виходячи з цього слід підкреслити, що основною ознакою суб'єкта міжнародних правовідносин, яка є основним елементом у визначенні його поняття, є юридична здатність до самостійних міжнародних дій, до незалежного здійснення прав і обов'язків, встановлених міжнародно-правовими нормами [6, с. 79].

Окрім цих ознак В.Е. Теліпка та А.С. Овчаренко виділяють наступну систему ознак, притаманних суб'єктам міжнародного права:

1) здатність реалізовувати права та обов'язки на основі норм міжнародного права;

2) здатність бути стороною у відносинах, урегульованих нормами міжнародного права, які створені головним чином завдяки міжнародним угодам;

3) здатність створювати (виробляти) норми міжнародного права (за винятком бенефіціарів,);

4) можливість мати самостійний міжнародно-правовий статус [3, с. 69-70].

Вивчаючи природу суб'єктів міжнародного публічного права, М.О. Баймуратов приходить до висновку, що вони, в залежності від

своєї правової природи і походження, поділяються на дві категорії: основні (первинні) і похідні (вторинні). До основних (первинних) суб'єктів міжнародного права автор відносить держави і, за певних обставин, народи і нації, які самостійно беруть участь в міжнародних відносинах і борються за своє національне визволення та створення власної держави. Ці суб'єкти міжнародного права самостійні і самокеровані утворення, які з самого початку, уже самим фактом свого існування (*ipso facto*), стають носіями міжнародних прав та обов'язків. Їх правосуб'єктність не залежить від чийсь волі і за своєю сутністю носить об'єктивний характер. Вступаючи між собою у правовідносини, первинні суб'єкти міжнародного права створюють певні правила поведінки, які згодом закріплюються в міжнародних актах, стають юридично обов'язковими для суб'єктів міжнародних правовідносин [6, с. 79-80].

Вторинні (похідні) суб'єкти міжнародного права створюються первинними суб'єктами. Вони мають обмежену правоздатність, межі якої визначаються міжнародною угодою або іншим правовим актом, на підставі якого вони створені. Такі документи визначають у кожному конкретному випадку обсяг і зміст правосуб'єктності вторинних суб'єктів міжнародного права. Їх правосуб'єктність може припинитися або видозмінитися одночасно з припиненням або зміною установчого документа. До вторинних (похідних) суб'єктів відносяться міждержавні (міжурядові) організації, державоподібні утворення (Ватикан, Мальтійський орден, Монако та інші) [6, с. 80].

І.І. Лукашук виділяє типові і нетипові суб'єкти міжнародного права. До перших ним традиційно відносяться держави й міжнародні організації. До інших – вільні міста (наприклад, Ватикан), що наділені галузевою правосуб'єктністю, а також підопічні, підмандатні території, наділені спеціальною правосуб'єктністю [7, с. 44].

З поняттям суб'єкта міжнародного права безпосередньо пов'язане поняття міжнародної правосуб'єктності. З цього приводу В.Е. Теліпко зазначає, що зміст терміну «міжнародна правосуб'єктність» у нормах міжнародного права не розкривається; існують лише теоретичні конструкції, що характеризують юридичну природу, підстави і межі міжнародної правосуб'єктності [3, с. 70]. Однак як виключення можна привести положення Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (1970 р.) про те, що «кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав» [8]

Д. Кулеба стверджує, що перше визначення міжнародної правосуб'єктності приписують Г. В. фон Лейбніцу, який розробив поняття міжнародної правосуб'єктності з метою обґрунтування правового статусу середніх німецьких князів на протипагу загальноновизнаному статусу Людовика IV та Імператора Священної Римської Імперії для забезпечення балансу суб'єктів права та справедливості у Європі [9, с. 73].

У найзагальнішому вигляді науковці визначають міжнародну правосуб'єктність як юридичну здатність особи бути суб'єктом міжнародного права. [3, с. 70].

Н. Камінська визначає правосуб'єктність як одну з найважливіших соціально-юридичних властивостей суб'єктів права, яка виявляється у наявності прав і обов'язків установлених договірними, звичаєвими чи іншими нормами міжнародного права [5, с. 95]. Н.В. Пронюк вважає, що реальним відображенням правосуб'єктності є можливість брати участь у міжнародних переговорах, міжнародних договорах, роботі міжнародних організацій та інших формах міжнародного спілкування [10, с. 33]

Зміст міжнародної правосуб'єктності утворюють основні права і обов'язки такого суб'єкту, які витікають з міжнародно-правових норм. Структуру міжнародної правосуб'єктності складають правоздатність, дієздатність та деліктоздатність суб'єктів міжнародного права.

Правоздатність – це здатність володіти правами та виконувати обов’язки. Зазвичай саме цей термін використовується для регламентації статусу суб’єкта, але в його зміст іноді вкладається комплексне значення – здатність до самостійного втілення прав [11, с. 71]. Він, наприклад, вживається в такому значенні у ст. 6 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.), відповідно до якої «кожна держава володіє правоздатністю укладати договори» [12].

Дієздатність – це здатність самостійно здійснювати права та обов’язки. У міжнародному праві вона буває повна, або активна, і обмежена. Як правило, в інституті міжнародної правосуб’єктності норми, що закріплюють повну дієздатність, стосуються лише держав. Обмежена дієздатність властива іншим суб’єктам міжнародного права [1, с. 59].

Г.М. Скороход визначає деліктоздатність суб’єктів міжнародного права як здатність нести відповідальність за правопорушення. Серед норм, які регулюють міжнародну деліктоздатність, автор розрізняє три основні підгрупи:

1) ті, що стосуються будь-якого міжнародного правопорушення. Здебільшого це норми-принципи, або норми загального, універсального характеру дії;

2) ті, що регулюють галузеву деліктоздатність. Ці норми діють не лише в обмеженій сфері, у певній галузі або галузях, але й досить часто стосуються обмеженого кола суб’єктів (наприклад, не регулюють відносини у сфері деліктоздатності міжнародних організацій, вільних міст, Ватикану та інших суб’єктів міжнародного права);

3) норми, що стосуються небезпечних міжнародних злочинів. Вказані норми вперше з’явилися в міжнародному праві після Другої світової війни у Статуті Міжнародного військового трибуналу (їх перелік дано у ст. 6 Статуту) [13, с. 126].

Загалом норми інституту міжнародної правосуб'єктності закріплюють три основні види правосуб'єктності:

а) загальну, тобто здатність бути суб'єктом у межах усієї системи міжнародного права. Сьогодні такою правосуб'єктністю володіють лише держави;

б) галузеву правосуб'єктність, тобто здатність бути суб'єктом у межах галузі міжнародного права (міжнародного економічного права, міжнародного космічного права, тощо);

в) спеціальну правосуб'єктність, тобто здатність бути суб'єктом невеликого кола правовідносин у межах галузі чи інституту міжнародного права. Така правосуб'єктність буває активна (наприклад, коли йдеться про певні міждержавні організації) та пасивна (характерна для підопічних, підмандатних територій та ін.) [4, с. 310].

Важливим елементом встановлення міжнародної правосуб'єктності виступає визнання. Під визнанням у міжнародному праві розуміється акт, за допомогою якого існуючі держави визнають нові держави чи уряди або інші суб'єкти міжнародного права з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин [14, с. 83]. Об'єктом визнання можуть бути не лише держави, уряди, національно-визвольні рухи, воюючі сторони, повстанські рухи, але й будь-які питання правового характеру як-от територіальні зміни, питання громадянства тощо [15, с. 91].

М. Гердеген розрізняє три форми визнання: *de jure*, *de facto*, *ad hoc*. Визнання *de jure* – це повне юридичне визнання нового суб'єкта міжнародного права, яке супроводжується, як правило, встановленням із ним дипломатичних відносин із подальшим укладанням політичних, економічних, культурних договорів та угод. Визнання *de jure* означає й визнання правонаступництва нового суб'єкта стосовно права та майна держави-попередника, обов'язок поважати й визнавати законодавство визнаної держави [17, с. 124].

Таким чином, нами встановлено, що міжнародна правосуб'єктність представляє собою характеристику суб'єкта міжнародного права, яка включає в себе правоздатність, дієздатність та деліктоздатність суб'єкта МП. Важливим елементом формування правосуб'єктності виступає визнання, яке на міжнародному рівні підтверджує, що суб'єкт міжнародного права може вступати у міжнародні правовідносини.

1.2. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного права

Як визначають науковці, тривалий час єдиним завданням міжнародного права було регулювання відносин виключно між державами. Власне, і міжнародне право виникло з об'єктивної необхідності врегулювати саме окремих аспектів взаємовідносин держав. Тому немає нічого дивного в тому, що до Другої світової війни більшість науковців вважали, що єдиним суб'єктом міжнародного права є держава. І хоча зараз домінують зовсім інші думки, все-таки держава й надалі продовжує залишатися основним суб'єктом цієї галузі права [19, с. 122].

Під державою у міжнародному праві розуміється країна з усіма властивими їй ознаками суверенної держави. При цьому не кожна країна може бути державою у міжнародно-правовому сенсі і суб'єктом міжнародного права. Для цього їй потрібно пройти процедуру визнання, про яку буде далі говоритися у нашій кваліфікаційній роботі.

Найбільш характерними рисами держави виступають суверенітет, територія, населення і влада. Основною ознакою держави як суб'єкта міжнародного права є суверенітет. Підкреслюючи цю характеристику, О. Мережко, визначає, що суверенітет знаходить своє відбиття у праві держави здійснювати виключну юрисдикцію щодо фізичних і юридичних осіб на всій території (верховенство на своїй території), і

незалежність в міжнародних відносинах. Суверенітет не може бути необмеженим: суверенітет однієї держави завжди обмежений суверенітетом іншої держави [15, с. 56].

Більше детальну характеристику суверенітету держави дає В.Н. Кубальський. Автор підкреслює співвідношення розуміння суверенітету через призму національного та міжнародного права. Тобто у національному праві суверенітет співвідноситься у першу чергу з процесом і результатами владарювання, яке реалізується через органи публічної влади та їх посадових осіб. У міжнародному праві поняття суверенітету тісно пов'язане з державною правосуб'єктністю [18, с. 87].

Суверенітет народжується разом одночасно з появою держави та реалізується по відношенню до суверенітету інших держав, що проявляється через відсутність влади однієї держави над іншою (через принцип рівності). За своєю структурою суверенітет поділяється на зовнішні та внутрішні частини. Внутрішня частина суверенітету знаходить свою реалізацію через право держави на свою територію. Зовнішня частина суверенітету міститься у тому, що держава має право на мир, спілкування та співробітництво з іншими державами, має право на самооборону та підтримання нейтралітету у міжнародних відносинах, право приймати участь у міжнародних конференціях та організаціях. За позицією А.А. Аметова та Д.С. Гребенюка, основні суверенні права держави складають юридичний центр державного суверенітету. Відповідно, суверенітет встановлює, що кожна держава має свою внутрішню юрисдикцію, яка не має підпадати під втручання інших держав [19, с. 215].

М.В. Брандїй встановлює, що у сучасній науці міжнародного права суверенітет держави включає в себе дві складові – верховенство і незалежність, що представляють собою політико-правові властивості держави, які виражають її сутність та знаходять свій вираз у внутрішній та зовнішній діяльності держави. При цьому автор вважає що поняття

верховенства реалізується через можливість розповсюджувати свій вплив на суспільні відносини через органи публічної влади. Такий вплив не може здійснювати жодна організація суспільства окрім держави, у тому числі з застосуванням державного примусу. Таким чином влада в державі є безапеляційною, тобто верховною, а отже суверенною [20, с. 308].

Незалежність є окремою категорією, яка характеризує державу у міжнародних відносинах. Якщо верховенство держави на її території характеризує внутрішній суверенітет, то незалежність – зовнішній. Зокрема, Л.Т. Рябовол вважає, що незалежність держави підкреслює її незалежність у реалізації зовнішньої політики з дотриманням норм міжнародного права та поваги до суверенітету інших країн. Окрім цього, незалежність держави визначає її непідпорядковність владі інших країн чи міжнародних організацій. Таким чином, автор приходять до висновку, що незалежна держава представляє собою повноправного суб'єкта міжнародного права, який не підпорядковується зовнішній владі [21, с. 263].

У контексті дотримання принципу поваги державного суверенітету суб'єкти міжнародного права зобов'язані утримуватися від прямого втручання, підривної діяльності та всіх форм непрямого втручання у внутрішні або зовнішні справи будь-якої держави. Ця нормативна заборона конкретизована в низці міжнародно-правових актів ООН, зокрема: Декларації щодо неприпустимості втручання у внутрішні справи держав, захисту їх незалежності та суверенітету 1965 року; Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року; Декларації про недопущення інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1981 року; Декларації про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987 р. та деяких інших [18, с. 89].

Професор О.В. Задорожній визначає, що військова агресія, яка виражається Російською Федерацією проти України представляють собою системні порушення основних міжнародних обов'язків щодо дотримання принципу суверенітету (суверенної рівності). Реалізація цього принципу повинна проявлятися через: обов'язок поважати правосуб'єктність інших держав, їх територіальну цілісність та політичну незалежність; обов'язок жити у мирі з іншими державами; обов'язок не перешкоджати державі у її внутрішній та зовнішній діяльності, не застосовувати засобів тиску на неї, у тому числі при реалізації власних суверенних прав [22, с. 232]. Ми погоджуємося з думкою науковця стосовно того, що з цієї позиції міжнародного права можна стверджувати, що окупація Криму, військова агресія на Сході України спрямовані проти правосуб'єктності та політичної незалежності України, посягають на її цілісність

Наступною важливою рисою, характерною для держави як суб'єкта міжнародного права є територія. Відповідно, учені зазначають, що проблема території є однією з найбільш гострих і складних у міжнародному праві, тому що територія виступає не лише простором, який належить державі, а необхідним атрибутом держави, матеріальною основою життєдіяльності народу, що її населяє, і людства в цілому [23, с. 183]. Слід зазначити, що розуміння міжнародним правом території переважно в просторовому аспекті не має нічого спільного з поняттям території в її природному значенні, як середовища існування земної фауни і флори, місцезнаходження природних багатств і ресурсів, середовище проживання людини і матеріальної основи її існування, хоча останнє і враховується в нормах міжнародного і національного права, що стосуються природокористування.

Так, територія має цілу низку юридично значущих характеристик, серед яких: розміри (загальна площа); протяжність із півночі на південь та зі сходу на захід; компактність; географічне

положення, в тому числі наявність річок і виходу до моря; чисельність і густота населення, розподіл населення по окремих ділянках території; кліматичні умови; особливості ландшафту; характер надр та ступінь їх розробки; характер кордонів (юридично оформлені чи фактично існуючі, природні або довільні); характер прилеглих територій (державні чи міжнародні); період існування [24, с. 197].

Існують різні позиції стосовно сенсу слова «територія» у міжнародному праві. Н. Камінська визначає, що у широкому значенні слова, під територією в міжнародному праві розуміються різноманітні простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряними просторами, а також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому [25]. В.Е. Теліпко визначає територію як природні простори земної кулі (сушу, надра, морське дно, водянні простори), повітряний простір в атмосфері Землі, космічний простір, небесні тіла, а також штучні об'єкти та споруди (космічні об'єкти, стаціонарні морські платформи й ін.) [3, с. 127].

Територія держави становить необхідну й у більшості випадків достатню матеріальну базу для самого її виникнення, існування та розвитку, тобто вона утримує на собі всі об'єкти держави: від природно-ресурсних до індустріальних. У міжнародному праві державна територія – це частина простору Земної кулі і атмосфери, що є надбанням певного народу і у межах якого утворена цим народом держава здійснює належні їй суверенітет та територіальне верховенство [3, с. 129]. Н. Камінська, Б. Тарасенко визначають державну територію як територію, що правомірно знаходиться під суверенітетом конкретної держави, над якою нею здійснюється територіальне верховенство [26].

Основними ознаками державної території є її приналежність до держави та її територіальне верховенство, котрі, як правило співіснують одночасно. Проте окремі тимчасові винятки з цього правила можливі у випадках військової окупації та міжнародно-правової оренди території

[27, с. 24]. Приналежність території до держави означає, що держава виступає публічним володільцем належної їй території і будь-які зміни цієї території можливі винятково на публічно-правових підставах. Тобто вчинення приватноправовими власниками різного роду правочинів (купівля-продаж, міна, дарування, оренда тощо) щодо належних їм земельних чи водних ділянок жодним чином не впливає на територіальне верховенство відповідної держави.

Територіальне верховенство держави означає, що її влада є суверенною і вищою стосовно усіх фізичних та юридичних осіб, які знаходяться в межах її території, а також те, що на території однієї держави виключається можливість дії публічної влади іншої держави. У ч. 1 ст. 2 Конституції України зазначено, що суверенітет України поширюється на всю її територію [28].

Якщо розглядати складові державної території більш конкретно, то це: сухопутний простір - це сухопутна територія материка та (або) островів; водна територія складається із внутрішніх материкових і морських вод, а також територіального моря; повітряний простір держави включає частину атмосфери, що знаходиться над сухопутною та водною територіями держави; надра, тобто частина земної кори, що розташована під сухопутною та водною територією держави без обмеження по глибині (до центру Земної кулі) [29, с. 184].

Наступною характеристикою держави виступає її народ. Придачук О.А. визначає, що існує три основних концепції розуміння поняття «народ»: 1) громадяни всі національностей, які проживають на території конкретної країни (громадянський критерій); 2) населення конкретної держави; 3) стійке об'єднання, що історично склалося на конкретній території та поєднується через культуру, мову, усвідомлення ідентичної єдності [30, с. 201]. З точки зору міжнародного права, вважає І.В. Кресіна, вичерпного поняття народу не дається. Водночас це поняття характеризується через соціальний та територіальний зміст та

його співвідношення з іншими категоріями міжнародного права, зокрема, державу, націю, населення тощо [31, с. 184].

Водночас, існують певні нормативні визначення поняття «народ» у джерелах міжнародного права. Зокрема, у Статуті Організації Об'єднаних Націй, слово «народи» вживається щодо всього населення держави або іншої територіально визначеної одиниці (наприклад, ст. 76 Статуту застосовує поняття «територія та її народи», а також «народи світу») [32].

Правовий статус держав як суб'єктів міжнародного права характеризує їх міжнародна дієздатність та правоздатність. Наявність міжнародної правосуб'єктності визначається можливістю вступати в зносини з іншими державами, в тому числі шляхом встановлення дипломатичних і консульських зносин, захищати свою правосуб'єктність, а також застосовувати санкції до порушників міжнародного права.

Т.В. Леочко визначає, що суб'єктами міжнародного права можуть виступати різні за своїм територіальним устроєм держави – унітарні та складні. Унітарна держава бере участь у міжнародних правовідносинах як єдиний суб'єкт міжнародного права, і питання про міжнародну правосуб'єктність її складових частин (адміністративно-територіальних одиниць), як правило, не виникає. Разом із тим слід зазначити, що питання стосовно міжнародних зв'язків складових частин такої держави є вельми актуальним. Поступово зростає обсяг таких зв'язків між містами, адміністративно-територіальними одиницями. Для розвитку цих відносин укладаються угоди про співробітництво в різних сферах (культура, економіка, спорт тощо) та забезпечується їх реалізація відповідно до національного права учасників. Специфіка цих угод полягає в тому, що вони можуть регулювати відносини між органами влади, а також поведінку осіб, які підпадають під їх дію, – фізичних і юридичних. У цьому випадку вони носять публічно-правовий, адміністративний характер [33, с. 105].

Т.О. Безчасна, характеризуючи складні держави як суб'єкти міжнародних правовідносин, зауважує, що найбільш розповсюдженою формою складних держав є федерація. Вона являє собою державне утворення, суб'єкти якого володіють значною самостійністю у внутрішніх справах, а зовнішні зносини, як правило, зосереджені в руках центральної влади. Межі самостійності суб'єктів визначаються конституцією федеративної держави [34, с. 177], або міжнародними документами. Наприклад, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року виключає, зокрема, можливість самостійного укладання міжнародних договорів суб'єктами федеративної держави.

Однак, існує декілька федерацій, суб'єкти яких мають право укладати міжнародні угоди з визначеного кола питань (прикордонні, культурні, поліцейські, економічні зв'язки) під контролем федерального уряду. До них відносяться Австрія (ст. 16 Конституції Австрійської Республіки), ФРН (ст. 24 Конституції ФРН), Швейцарія (ст. 9 Конституції Швейцарської Конфедерації). Слід зазначити, що хоча суб'єкти цих федерацій наділені правом вступати у відносини з іншими державами, це не утворює для них міжнародної правосуб'єктності.

Наступним видом складних держав є конфедерація. Вона представляє собою союз незалежних держав, створений для досягнення певних цілей (воєнних, політичних, економічних тощо). Від міжнародно-правового союзу відрізняється тим, що є державним утворенням зі своїм внутрішнім правом. Центральні органи володіють визначеною владою над державами-членами, але слід зазначити, що ця влада не розповсюджується безпосередньо на фізичних і юридичних осіб, як у федеративній державі. Держави, що входять до союзу, зберігають свій суверенітет і виступають самостійними суб'єктами міжнародного права. Вони можуть передавати здійснення своїх повноважень конфедерації [26].

Конфедерація представляє собою тимчасове об'єднання, яке припиняє своє існування з досягненням поставленої мети або перетворюється в більш тісний союз – найчастіше у федеративну державу. В історії відомими конфедераціями були: США – 1776 – 1787 роки, Німеччина – 1815 – 1866 роки, Швейцарія – 1815 – 1848 роки. Єдиним учасником міжнародних відносин була Об'єднана Арабська Республіка, створена Єгиптом і Сирією 1958 р. У 1961 році Сирія вийшла із об'єднання.

Відповідно до міжнародних положень держава має право на здійснення юрисдикції на своїй території і над усіма особами та речами, що знаходяться в її межах, із дотриманням визнаного міжнародним правом імунітету; право держави на незалежне та вільне здійснення усіх своїх законних прав; право на індивідуальну і колективну самооборону проти збройного нападу; право нарівні з іншими державами права; право на участь у міжнародних договорах; право вимагати вирішення спорів мирними засобами і обов'язок самому поважати це право тощо.

Крім мирного вирішення міжнародних спорів, на державу покладаються інші (їх також називають головними) обов'язки. Серед них: утримуватися від втручання у внутрішні і зовнішні справи інших держав; утримуватися від надання допомоги іншій державі, яка не виконує головного обов'язку утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи якимось іншим чином, несумісним з міжнародним правом, або проти якої ООН вживає заходів попередження чи примусу; поважати права людини; утримуватися від визнання територіальних загарбань іншої держави, які здобуті в порушення чинного зобов'язання не застосовувати силу; добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання; утримуватися від підбурювання міжусобиць на території іншої держави; встановлювати на своїй

території такі умови, які б не загрожували міжнародному миру тощо [3, с. 75].

Окрім правоздатності та дієздатності, держава володіє деліктоздатністю тобто можливістю відповідати за порушення норм міжнародного права. Більш конкретно дане питання буде розглянуте нами у 2 розділі кваліфікаційної роботи.

Таким чином, нами з'ясовано, що держава є первинним і основним суб'єктом міжнародного права. Її правосуб'єктність виражається через правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Основними ознаками, які притаманні державі як суб'єкту міжнародного права є суверенітет, незалежність, народ та територія

1.3. Принципи реалізації правового статусу держави у міжнародному праві

Слово принцип походить від лат. *Principium* – основа, початок. У поняття принцип юристи вкладають взаємозалежність принципів і результатів розвитку права. А.М. Колодій, один із основоположників теорії принципів права в Україні, визначив, що принципи це відправні ідеї існування права, які виражають його закономірності [35, с. 46].

У міжнародному праві принципи права спрямовані на забезпечення нормальної взаємодії між учасниками міжнародних відносин.

Н.В. Камінська та В.Б. Калиновський визначають, основні принципи міжнародного права є загальновизнаними нормами і позначаються словосполученням *jus cogens*. За своїм змістом принципи міжнародного права є імперативними та мають вищу юридичну силу [26]. Саме тому ми можемо говорити, що вони одночасно виступають і важливою складовою формування правового статусу держав як суб'єктів міжнародних відносин.

Основними джерелами, які містять основні принципи міжнародного права є Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 року), Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (Декларація про принципи міжнародного права) (1970 року) та Заключний акт Наради по безпеці і співробітництву в Європі (1975 р.). Ці міжнародні акти визначають основоположні засади формування співробітництва між державами з метою формування єдиного безпечного міжнародного простору. Розглянемо їх більш докладно.

Якщо звернутися до Статуту ООН, то стаття 2 цього документу визначає, що для досягнення цілей ООН, сама організація та її члени мають дотримуватися таких принципів як: 1) принцип суверенної рівності; 2) принцип добросовісного виконання взятих на себе зобов'язань; 3) вирішення усіх питань мирними засобами, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість; 4) утримання від погрози силою чи її застосування; 5) надання взаємної допомоги Членами ООН [31]. Зазначені принципи визнаються науковцями-міжнародниками як основоположні принципи міжнародного права. Вони також знаходять своє подальше закріплення у Декларації про принципи міжнародного права.

У цьому міжнародному акті встановлюється, що проголошення наступних принципів сприятиме реалізації Статуту ООН та прогресивному розвитку світової спільноти:

- утримання від погрози силою та її застосування – означає, що будь-яка держава у своїх міжнародних відносинах не може застосовувати погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності інших держав. Встановлюється, що агресивна війна є злочином проти миру і передбачає настання відповідальності у відповідності до міжнародного права. Держави

також повинні утримуватися від актів репресалій, які пов'язані з силовими методами Цей принципи також забороняє силу проти народів, що прагнуть до самовизначення, а також застосування окупації державних територій;

- вирішення міжнародних спорів мирними засобами. Міжнародною спільнотою вітається застосування мирних переговорів чи інших мирних засобів (посередництво, арбітраж, переговори та інше) за вибором для вирішення конфліктів. В основі вирішення міжнародних конфліктів повинні бути покладені рівність та вільний вибір засобів врегулювання суперечностей;
- невтручання у справи, що входять до внутрішньої компетенції іншої держави. Цей принцип також забороняє будь-які види погроз та військового втручання. Державам забороняється застосовувати міри економічного, політичного чи будь-якого іншого характеру для підкорення собі іншої країни. Також забороняється розпалення ворожнечі чи конфліктів на території іншої держави;
- зобов'язання співпрацювати незалежно від економічних, політичних і соціальних систем у різних галузях з метою досягнення стабільності і прогресу;
- принцип рівноправ'я та самовизначення народів, передбачає право народів на самовизначення без втручання ззовні у їх політичний статус з боку держав, які у свою чергу повинні поважати право народів на самовизначення. Кожна держава повинна сприяти реалізації прав і свобод людини у відповідності до Статуту ООН;
- принцип суверенної рівності держав встановлює, що всі держави мають юридично рівні права і обов'язки, виступаючи рівноправними членами міжнародної спільноти незалежно від економічного, соціального, політичного чи іншого їх розмаїття. Кожна держава зобов'язана виконувати повністю та добросовісно свої обов'язки, а також жити у мирі з іншими державами;

- принцип добросовісного виконання державами зобов'язань, які були прийняті ними у відповідності до Статуту ООН. При цьому важливим постулатом є те, що у разі, якщо міжнародні зобов'язання держав за міжнародними угодами протирічать їх обов'язкам по Статуту, то у пріоритеті повинні бути обов'язки визначені саме Статутом [36].

Заключний акт Наради по безпеці і співробітництву в Європі 1975 року є важливим для оцінки, оскільки визначає особливості реалізації принципів, визначених Статутом ООН на території Європи. З урахуванням важливості власної ролі у підтримці міжнародного миру, держави Європи уклали цей Заключний акт («Гельсінські угоди»), щоб закріпити такі принципи:

- 1) суверенна рівність та повага до прав, які притаманні суверенітету, що зокрема виражається у юридичній рівності держав, територіальну цілісність та свободу і політичну незалежність. Також держави повинні поважати права один одного, обирати свою належність до міжнародних організацій та укладати двосторонні та багатосторонні договори;
- 2) незастосування сили чи погрози силою повинно реалізуватися через утримання від такого застосування чи погроз у ході міжнародних відносин. У тому числі забороняється застосування сили чи погрози нею для примушення держави відмовитися від реалізації її суверенних прав, або вирішення суперечок;
- 3) непорушність кордонів – проявляється через розгляд всіх кордонів в якості непорушних, а також утримання від узурпації частини чи всієї території іншої держави;
- 4) територіальна цілісність забезпечується через повагу до цілісності територій кожної з держав-учасниць, а також утримання від окупації;

- 5) мирне врегулювання спорів – передбачає вирішення спорів лише за допомогою тих мирних засобів, які дають можливість у короткі строки прийти до порозуміння;
- 6) невтручання у внутрішні справи встановлює заборону будь-якого втручання (прямого чи непрямого) у внутрішні та зовнішні справи інших держав;
- 7) повага до прав людини, її основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань – цей принцип зустрічається вперше серед розглянутих нами документів. Вважаємо, що це говорить про його більшу досконалість, навіть у порівнянні зі Статутом ООН. Цей принцип визначає сприяння держав розвитку громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які можуть бути притаманні людській особистості;
- 8) рівноправ'я і право народів розпоряджатися своєю долею – цей принцип повинен реалізовуватися шляхом надання волі народам на розпорядження своєю долею та для розвитку дружніх відносин між ними;
- 9) співробітництво між державами – визначається шляхом встановлення співробітництва у відповідності до цілей та завдань Організації Об'єднаних Націй, а також Ради Європи з метою прогресу у гуманітарній, технічній, культурній та інших областях;
- 10) добросовісне виконання зобов'язань по міжнародному праву роз'яснюється у Заключному акті як необхідність держав при створенні власного законодавства звертати увагу на власні зобов'язання перед світовою спільнотою, що витікають зі Статуту ООН, а також даного Заключного акту [37].

О.Г. Широкова-Мураш проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, приходять до висновку, що особливості окреслених принципів міжнародного права проявляються наступним

чином: 1) встановлюють основи взаємодії суб'єктів міжнародного права; 2) забезпечують охорону комплекс загальнолюдських інтересів та цінностей; 3) виступають підставою для прогресивного розвитку міжнародного права; 4) впливають на розвиток міжнародної правосвідомості; 5) дають можливість уникнути колізій у міжнародному праві; 6) виступають основоположними засадами міжнародних відносин [38, с. 94].

Отже, у ході історичного розвитку, світовою спільнотою було усвідомлено необхідність забезпечення належної взаємодії між державами з метою підтримання миру та стабільного розвитку. При цьому подібна взаємодія повинна відбуватися на засадах добра, справедливості, рівності, поваги до прав та свобод людини. Саме це і сприяло нормативному визначенню та закріпленню цих принципів у провідних міжнародних актах. Однак, проблема реалізації цих принципів полягає у тому, що підтримання цих принципів не передбачає примусового впливу, що у цих самих принципах і передбачене. Нажаль, таке становище призводить до того, що окремі країни дозволяють собі їх порушення. І залишаються за це безкарними. І у даному випадку ми говоримо про дії Російської Федерації проти України, що проявилася у порушенні майже всіх основних принципів. Однак, як ми бачимо, що світова спільнота майже безсила перед такою відкрито агресивною поведінкою, яка маскується під інші види міжнародної діяльності.

Отже, реалізація принципів міжнародного права потребує більш досконалого і головне - дієвого механізму їх забезпечення.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВ

2.1. Підстави та порядок визнання держав у міжнародному праві

Питання визнання є одним із дискусійних у міжнародному праві. Існує велика кількість позицій стосовно того кого і у якому слід визнавати, а також щодо кола суб'єктивних прав та обов'язків, які будуть належати визнаному суб'єкту. Звернемося спочатку до академічної літератури. Так, К.В. Степаненко визначає, що наука міжнародного права оперує двома теоріями визнання держав – декларативною і конститутивною. У першому випадку держава визнається суб'єктом міжнародного права за фактом її утворення. При цьому позиції інших суб'єктів стосовно факту утворення значення не мають. В якості прикладу автор приводить норму Міжамериканської конвенції про права та обов'язки держав 1933 року, яка визначала, що існування держави не є залежним від її визнання іншими державами [39, с. 30].

У свою чергу, друга теорія носить назву конститутивної теорії та визначає, що нова держава стає повноправним суб'єктом міжнародного права лише у разі визнання її вже існуючими державами (конституюється). Практичним втіленням у міжнародній політиці такого способу став Віденський конгрес 1815 року, на якому було створене Об'єднане королівство Нідерландів та Ломбардо-Венеціанське королівство. Швеція була визнана у нових кордонах з приєднаною до неї Данією, а Царство Польське увійшло у склад Російської Імперії.

На думку В.Е. Теліпка, декларативна теорія у більшій мірі відповідає особливостям сучасних міжнародних відносин, однак, у разі визнання суб'єктом міжнародного права таких утворень, що об'єктивно не можуть ними бути, як-то, наприклад, Мальтійський орден, то

визнання отримує конститутивний, а, за позицією автора, навіть квазіконститутивний характер [3, с. 100]. Тобто таким чином створюється видимість набуття правосуб'єктності.

Однак, слід визнати, що на сьогоднішній день відсутня усталена позиція стосовно порядку визнання суб'єктів міжнародного права. Проблема полягає й у тому, що відсутні нормативні акти, які б уточнювали дану процедуру. Аналізуючи це питання, П.В. Отенко приходиться до висновку, що у сучасному міжнародному праві відсутні критерії правового визнання держав. Автор зауважує, що це підтверджується наступним: немає єдиного кодифікованого акту, який би встановлював порядок даної процедури; кожна держава як незалежний суб'єкт самостійно трактує критерії визнання. Відповідно, науковець приходиться до висновку, що створення таких критеріїв повинно забезпечити об'єктивізацію такого досить важливого процесу [40, с. 298].

Звичаї міжнародного права щодо ознак, які притаманні державам, певним чином знаходять своє закріплення у Конвенції про права та обов'язки держав (Міжамериканський) - Конвенції Монтевідео (1933 р.) [41]. Ця Конвенція вважається чи не єдиним міжнародним актом, який перераховує основні ознаки, притаманні державі як суб'єкту міжнародного права, зокрема: 1) постійне населення; 2) наявність території; 3) наявність уряду; 4) здатність вступати у міжнародні відносини.

Ці критерії вважаються більшістю науковців ключовими для визнання держави суб'єктом міжнародних відносин. Однак, на практиці вони не завжди враховуються міжнародною спільнотою. Так у другій половині ХХ століття після розпаду концепції колоніалізму з'явилося 33 нових держави у Африці, а також отримали протягом 60-х років незалежність такі держави як Кіпр, Куба, Ямайка, Тринідад і Тобаго та інші. Ці держави відповідали означеним критеріям, що не можна було

сказати про Алжир, який хоч і був визнаний державою, однак не мав, наприклад, власного уряду, а після здобуття незалежності тимчасові уряди ще довгий час не могли повністю контролювати країну. Однак, для міжнародної спільноти визнання Алжиру як незалежної держави, стало єдиним виходом зі страшного семирічного міжнародного конфлікту. Внаслідок якого загинуло близько 100 тисяч бійців алжирського опору і близько 10 тисяч французьких військовослужбовців, а близько мільйона мирного населення втратило житло [42, с. 133-139].

Окрім зазначених критеріїв у міжнародному праві з'явився іще один критерій ефективності – міжнародно-правова легітимність, тобто визнання. Прикладом такої легітимності можна назвати утворення уряду маршала Петена («уряд Віші»), який був цілком законний, але не визнавався ані французами, ані міжнародною спільнотою [40, с. 299].

У 2014 році О.В. Тарасов наводить іще один критерій – юридичний, відповідно до якого процес створення держави повинен відповідати імперативним нормам (принципам) міжнародного права. Зокрема, це незастосування сили чи погрози застосування сили; недоторканість кордонів; територіальна цілісність; мирне врегулювання спорів тощо [43].

Ми приходимо до висновку, що наявність критеріїв визнання у міжнародному праві є досить необхідною, однак світова спільнота не квапиться з вирішенням цього питання, на нашу думку, тому, що це дає можливість легше забезпечувати баланс сил та вирішувати конфліктні ситуації відповідно до обставин, які є у наявності. Можливо наявність жорстких критеріїв позбавить міжнародну політику тієї гнучкості, яка притаманна їй на даний момент. З іншого боку, ми погоджуємося з позицією П.В. Отенко [40, с. 301] стосовно того, що необхідно створити такі критерії визнання, які б мали універсальний характер та відповідали реаліям сьогодення.

Окрім зазначеного важливим також є саме поняття визнання. Так, А.О. Пляка визначає, що у 1936 році Інститут міжнародного права Організації Об'єднаних Націй зазначив, що «визнання – це добровільний акт, яким чи якими держави констатують існування на певній території політично організованого людського суспільства, незалежно від будь-якої іншої існуючої держави, здатного дотримуватися припису міжнародного права, та внаслідок цього демонструють свою волю розглядати його як члена міжнародного співтовариства» [44, с. 391-392].

В.Е. Теліпко характеризує визнання як односторонній добровільний акт держави, в якому вона прямим чи непрямим способом вказує на те, що вона розглядає іншу державу як суб'єкта міжнародного права та має намір мати з нею офіційні відносини або вважає владу, встановлену неконституційним шляхом на певній території, достатньо ефективною, щоб вона могла виступати від імені держави або населення території [3, с. 99].

Таким чином, визнання характеризується добровільністю, офіційністю волевиявлення та має на меті взаємодію з суб'єктом визнання на міжнародній арені.

Як зазначають В.К. Степаненко, В.Е. Теліпко та В.Ф. Антипенко [3, с. 114; 39, с. 30; 46, с. 203], визнання має декілька форм. Зокрема, В.Ф. Антипенко виділяє такі: *de jure* (юридичне визнання) та *de facto* (фактичне визнання). У свою чергу В.Е. Теліпко та В.К. Степаненко визначають наявність третьої форми *ad hoc* (визнання у конкретній ситуації).

Юридичне визнання представляє визнання держави в якості суб'єкта міжнародного права і встановлення відносин з нею здійснюється на найвищому дипломатичному рівні. Наприклад, з моменту проголошення незалежності України до кінця 1992 року її визнало більше 130 країн, а станом на 2003 рік 170 держав. При цьому

Україна мала менші проблеми з визнанням, адже була державою- правонаступницею СРСР, а не новоствореною державою.

За формою надання дипломатичне визнання може бути виражене явно (офіційна заява глави держави, дипломатична нота, договір тощо), або у вигляді мовчазної згоди.

Фактичне визнання має неповний характер і полягає у тому, що уряд держави не може не визнати факт існування держави, але не встановлює з нею дипломатичні відносини. При цьому держави можуть вступати у ділові контакти. У випадку тимчасового визнання, уряди держав можуть не визнавати один одного, але мають вступати у відносини для задоволення якоїсь мети. Зокрема, це може бути укладання міжнародного договору.

Відповідно, у міжнародному праві існує поняття «невизнані держави», що вказує на їх проблему існування на світовій арені. Як визначає Я. Говорова, у літературі можна знайти достатню кількість застосованих до таких держав дефініцій: «самопроголошені держави», «квазідержави», «віртуальні держави» тощо. У свою чергу авторка пропонує застосовувати до таких держав термін «невизнані держави» та «частково визнані держави». Посилаючись на позицію Т. Далявської, Я. Говорова пише, що невизнаними слід вважати держави, що володіють усіма ознаками державності, однак, які після проголошення незалежності були визнані менше ніж 1/3 існуючих у світі держав. Визнані більше ніж 1/3 – частково визнані, а визнані більше ніж половиною визнаних держав – повністю визнані [47, с. 239].

Сер Херш Лаутерпахт (H. Lauterpacht I), англійський юрист-міжнародник та суддя Міжнародного суду у 1944 році у своїй роботі «Визнання держав у міжнародному праві» визначив, що у ході процесу визнання держави не мають права піддаватися виключно інтересам своєї національної політики чи власній зручності, не звертаючи уваги на принципи міжнародного права, оскільки процес визнання є їх

юридичним обов'язком. Автор встановлює, що до процесу визнання права та обов'язки держави існують лише у тій мірі, в якій вони можливі через посилання на норми гуманності та справедливості, прийняті у міжнародному співтоваристві. Такий порядок був прийнятий у відповідності до практики держав і ці дії відповідають основоположним вимогам міжнародного права як системи. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що більшість дослідників підкреслюють суто політичний зміст визнання. Характеризують його не як результат реалізації юридичного обов'язку, а як політичну необхідність, що обґрунтовується вимогами національних інтересів. І таке протиріччя, на його думку, складає основну проблему визнання у міжнародному праві [45, с. 385-386].

Таким чином, проаналізувавши визнання як процес надання державам статусу суб'єкта міжнародного права, ми можемо прийти до висновку, що цей процес не завжди може враховувати принципи міжнародного права і не завжди може відбуватися в інтересах міжнародної спільноти. Визнання чи невизнання може виступати результатом тонкої політичної гри, спрямованої на досягнення конкретних державних цілей, наприклад, небажання втратити прихильність з боку певних акторів.

2.2. Дипломатична функція держави як форма реалізації правосуб'єктності держави

Одним із напрямків реалізації діяльності держави виступає її дипломатична функція, яка дає державі можливість приймати участь у міжнародних відносинах. Традиційно у державно-правовій теорії функції представляють собою основні напрямки державної діяльності, які формуються з урахуванням її сутності, змістом і соціального призначення, а також визначаються тими завданнями, які держава

ставить перед собою. Функції у даному випадку поділяються на внутрішні та зовнішні [48, с. 62].

Дипломатична функція проявляється через встановлення та підтримання державою дипломатичних зносин з іншими державами на міжнародній арені.

Роль дипломатії в діяльності держави підкреслюється багатьма ученими. Зокрема, французький політичний діяч Ж. Камбон визначав: «Дипломатична діяльність — мистецтво ведення переговорів та пошук способів, які б не дозволили у відносинах між народами не вдаватися до застосування крайнього засобу — сили» [49, с. 16].

Б.І. Гуменюк наводить визначення професора В.Попова, за яким: «дипломатія – це наука міжнародних відносин і мистецтво ведення переговорів керівниками держав, урядів і спеціальних органів зовнішніх зносин – міністерствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, участь дипломатів у визначенні курсу зовнішньої політики країни та її просування в життя мирними засобами. Головна її мета та завдання – захист інтересів держави та її громадян» [50, с. 16].

Реалізація дипломатичної функції здійснюється через посередників, закордонні дипломатичні представництва, діяльність яких регулюється Віденською конвенцією 1961 року про дипломатичні зносини [51]. Відповідно до Віденської конвенції дипломатичні представництва здійснюють наступні функції:

- 1) представництво акредитуючої держави у державі перебування;
- 2) захист прав та інтересів громадян акредитуючої держави у державі перебування;
- 3) з'ясування всіма законними способами умов і подій у державі перебування;
- 4) ведення переговорів з урядом держави перебування;
- 5) заохочення дружніх відносин між державою перебування та акредитуючою державою (ст. 3 Віденської конвенції) [51].

Слід відмітити, що функції дипломатичних представництв історично змінюються. Як визначає А. Шуміленко, якщо у першій половині ХХ століття звична діяльність дипломатичних представництв зводилася до ведення переговорів, спостереження та захисту прав і свобод громадян. То на сьогоднішній день посольство представляє собою місце, де відбувається збір та аналіз інформації з метою прийняття рішення про подальші напрямки співробітництва між державами, встановлення контактів з державними та громадськими діячами та лобіювання інтересів акредитуючої держави у державі перебування [52, с. 120].

На сьогодні функція представництва реалізується шляхом права посла виступати перед власними органами держави перебування від імені центральних органів влади акредитуючої держави. При цьому посол уособлює не особу голови держави (чи конкретний орган, наприклад, парламент), а всю акредитуючу державу. Це підтверджується тим, що голова дипломатичного представництва може за своїми функціями, без надання спеціальних повноважень представляти свою державу при прийнятті тексту договору між акредитуючою державою та державою перебування. Наприклад, 20 лютого 2020 року Надзвичайний і Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні Марек Шафін взяв участь в урочистому підписанні Договору про співробітництво між Словацьким інститутом національної пам'яті та Службою безпеки України [53].

Окрім цього представницька функція може реалізовуватися шляхом участі глави дипломатичного представництва акредитуючої держави у міжнародних конференціях, зустрічах з посадовими особами міжнародних організацій тощо. Сюди також слід віднести дотримання протокольних церемоній, зокрема, підняття прапора, участі у національних святах держави перебування, присутність на інавгурації глави держави перебування, перебування на фуршетах, обідах,

коктейлях тощо. При цьому демонстративна відсутність послів тих чи інших держав на офіційних заходах свідчить про охолодження відносин між державами. Наприклад, у 2005 році делегація КНР була відсутня на церемонії поховання Папи Римського, чим КНР виразила свою негативну реакцію на присутність на церемонії делегації Тайваню.

Функція захисту у державі перебування інтересів акредитуючої держави та її громадян є також важливою формою дипломатичної функції. При цьому найчастіше захист прав та інтересів громадян певної держави за кордоном майже повністю здійснюється за рахунок консульських установ акредитуючої держави. Від імені посольства захист здійснюється у виняткових випадках, які мають дуже вагомое політичне значення. Наприклад, у березні 2020 року посольство України у Австрії домовлялося про продовження дозволу для українських громадян на перебування в країні через неможливість виїхати з неї у зв'язку з пандемією коронавірусу.

Сучасна практика також має приклади тимчасового захисту посольством або місією держави акредитування на території держави перебування інтересів третьої країни та її громадян, яка не представлена у державі перебування. Такий процес можливий лише з дозволу держави перебування після офіційної нотифікації, що передбачене ст. 46 Віденської конвенції. Зазначена ситуація можлива при попередньому налагодження стосунків непередставленої держави з державою перебування, або ж як спосіб заощадження коштів на утримання органів зовнішніх зносин. Однією з таких держав часто виступає Люксембург, який звертається з таким проханням до Нідерландів або Бельгії [52, с. 121].

Стаття 45 Віденської конвенції також захищає права та свободи громадян у разі, якщо між акредитуючою державою та державою перебування розриваються дипломатичні стосунки. Віденською конвенцією встановлюється, що у разі розірвання дипломатичних

стосунків між двома державами або кінцевого чи тимчасового відзиву представництва, держава перебування повинна навіть у разі збройного конфлікту поважати і охороняти приміщення представництва разом з його майном та архівами. Акредитуюча держава у цьому випадку має право ввірити охорону свого майна та архівів третій державі, яка знаходиться у дипломатичних відносинах з державою перебування. Так само захист інтересів акредитуючої держави та її громадян може бути ввірений нею третій державі [51]. Такий захист здійснюється так званою «секцією з питань інтересів». Наприклад, після розірвання дипломатичних відносин між Великобританією та Ісландією у 1976 році при посольстві Франції діяла секція з питань інтересів Великобританії, де працювали колишні працівники посольства.

Функція ведення переговорів з урядом держави представництва дає широкі можливості для держави акредитування щодо виявлення ініціативи щодо розвитку відносин у сферах, які є важливими для акредитуючої держави. Мета проведення таких переговорів полягає у досягненні компромісу, що ґрунтується на добрій волі сторін та дотриманні основних принципів міжнародного права, навіть якщо розбіжності у позиціях країн є досить вагомими.

А. Шуміленко звертає нашу увагу на те, що на сьогоднішній день зростає роль інформаційної функції для посольств та місій. Ця функція реалізується шляхом законного збору інформації про події, що відбуваються у державі перебування та інформування про це свого уряду. При цьому, не є секретом, що міністерства закордонних справ найчастіше орієнтуються саме на цю зібрану інформацію більше, ніж на ту, яка офіційно подається у засобах масової інформації держави перебування чи іншими офіційними дипломатичними джерелами. У зміст такої інформації входять фактори економічного, політичного, соціального характеру, вивчаються настрої різних прошарків населення тощо [52, с. 123].

Реалізуючи інформаційну функцію, держави, за ініціативою міністерств закордонних справ, можуть створювати внутрішньодержавні неурядові організації, які сприяють з'ясуванню інформації, що їх цікавить, та залучають до них представників дипломатичних представництв. Наприклад, у Києві з 1992 року діє Міжнародний трейд-клуб, який об'єднує більше 60 дипломатичних та торгових представників зарубіжних посольств в Україні. Мета цього клубу полягає у вивченні та розвитку економічних можливостей України у різних сферах, розвиток імпорту та експорту, українських підприємств, а також розвитку українського бізнесу за участю іноземних партнерів [54].

Таким чином, реалізація дипломатичної функції виступає ефективним засобом розвитку важливих для держави сфер, зокрема, економічної, соціальної, культурної тощо. В Україні на сьогоднішній день дипломатія дає можливість підтримувати у міжнародній спільноті позицію щодо необхідності визнавати дії Російської Федерації на Донбасі та в Криму такими, що порушують цілісність України. Завдяки українським дипломатам 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН переважною більшістю голосів схвалила резолюцію 68/262 «Територіальна цілісність України», якою підтвердила своє ставлення до суверенітету та цілісності Української держави. Таким чином, дипломатична функція є важливим напрямком реалізації правового статусу держави як суб'єкта міжнародного права.

2.3. Особливості відповідальності держав у міжнародному праві

Відповідальність держав є одним із важливих аспектів реалізації їх правового статусу як суб'єктів міжнародного права. Дотримання норм міжнародного права, яке ґрунтується на добровільності виконання та

принципі *pacta sunt servanda*, все рівно вимагає контролю. Однак, проблема відповідальності держав у цьому випадку полягає у тому, що держави є не звичайними суб'єктами, а такими, що є суверенними та незалежними у своїх рішеннях, у тому числі стосовно виконання чи невиконання покладених на них зобов'язань. Більше того, ХХ століття було століттям індивідуалізації міжнародного права, тому до проблем відповідальності держав додалася іще одна – чи повинна держава відповідати за дії приватних осіб і в якому об'ємі. Отже, відповідальність держав у міжнародному праві є досить важливим питанням, яке вимагає окремого розгляду.

Як зазначає В.Е. Теліпко, міжнародна відповідальність є досить старим історичним інститутом. В якості прикладу автор наводить договір між Рамзесом II та Хаттушиллем III, у якому визначається, що у разі порушення договору на порушника впаде кара у вигляді загибелі його дому, землі та рабів [3, с. 278].

Правовідносини у міжнародному праві, які стосуються відповідальності майже завжди виникають через порушення зобов'язань, які покладені на неї шляхом дії чи бездіяльності. Відповідальність, відповідно, представляє собою правовідносини, які вимагають від порушника припинити протиправні дії, а також відшкодувати спричинену шкоду. У свою чергу, відносини відповідальності покладають на потерпілого право вимагати від правопорушника здійснення цих дій. Такі правовідносини виникають незалежно від волі обох сторін, оскільки відповідальність має імперативний характер. Відповідно, слушною є позиція В.К. Степаненко, який визначає, що мета відповідальності полягає в утриманні правопорушника від вчинення правопорушення та спонукати його до виконання покладених на нього зобов'язань [39, с. 118].

Відповідно, міжнародна відповідальність розуміється «як всі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку з правопорушенням, що вчинене державою» [39, с. 118]. В.Е. Теліпко у своєму понятті міжнародної відповідальності передбачає її як зобов'язання правопорушника претерпіти обмеження у зв'язку з протиправною діяльністю [3, с. 278].

В.Ф. Антипенко у своєму дослідженні не дає окремого поняття міжнародної відповідальності, однак поділяє її на репресивну й реститутивну. Репресивна відповідальність передбачає примушення винного претерпіти негативні наслідки за свою поведінку, а реститутивна проявляється через виконання винним очікуваного від нього зобов'язання (відновленого правопорушенням стану речей, відшкодування збитків) [46, с. 338]. Однак, запропонований науковцем поділ більше стосується загальної юридичної відповідальності, яка застосовується державами до фізичних осіб. При цьому він сам говорить про те, що відносно держав відповідальність може бути лише реститутивною. Погодимось з цим, тому що особливість відповідальності держав у своїй основі має їх рівність як суб'єктів міжнародного права.

У своєму посібнику М.В. Буроменський приводить позицію Комісії міжнародного права ООН стосовно принципів міжнародної відповідальності, які ґрунтуються на традиціях і звичаях міжнародного права: відповідальність держави за будь-які міжнародні діяння; визначення суб'єктів таких діянь; встановлення умов, які підтверджують наявність таких діянь; заборона застосування внутрішньодержавного права для визначення наявності таких діянь [55, с. 312]. Таким чином, міжнародно-правова відповідальність може наставати лише у разі, якщо наявні підстави для її настання.

М.С. Коверзнев та Г.П. Коверзнева визначають що підстави міжнародної відповідальності поділяються на фактичні та юридичні.

Юридичні підстави представляють собою сукупність обов'язкових міжнародно-правових актів, які дають змогу кваліфікувати те чи інше діяння держави (дію або бездіяльність) як міжнародне правопорушення. Це можуть бути чинні договори, звичаї, рішення міжнародних судів тощо. Фактичні підстави це конкретні діяння, за які настає міжнародна відповідальність (юридичний факт) [56, с 52].

Резолюція № 56/83 «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 2001 року визначає, що будь-яке міжнародно-правове діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави (ст. 1 Резолюції). При цьому у ст. 2 Резолюції визначається, що міжнародно-правове діяння включає у себе дію та бездіяльність та має місце, коли це діяння присвоюється державі, або держава порушує покладене на неї міжнародно-правове зобов'язання. Кваліфікація діяння як міжнародно-протиправного здійснюється лише за міжнародними нормами без оцінки його з боку права національного (ст. 3 Резолюції) [57].

Поведінкою, що присвоюється державі відповідно до глави II Резолюції виступає:

- поведінка органів держави – незалежно від того, яка функція виконується цим органом або ролі, яку він виконує у цій державі. Під поняттям «орган» розуміється особа чи будь-яке державне утворення (ст. 4 Резолюції);
- поведінка осіб чи утворень, які реалізують елементи державної влади, тобто діяльність особи чи утворення, яке не є органом держави, але уповноважене державою на виконання державних функцій (ст. 5 Резолюції);
- поведінка органів, які надані у розпорядження державі іншою державою (ст. 6 Резолюції);

- перевищення повноважень чи порушення вказівок органами чи особами, які були уповноважені на виконання державних функцій (ст. 7 Резолюції);
- поведінка осіб чи групи осіб, які діяли за вказівкою держави (ст. 8 Резолюції);
- поведінка особи чи групи осіб у разі, якщо вона здійснювалася ним при неможливості з боку органів влади реалізовувати державну владу (ст. 9 Резолюції);
- поведінка повстанського руху чи іншого руху, яке діє на території вже існуючої чи новоствореної держави (ст. 10 Резолюції);
- поведінка, яка визнається й приймається державою як її поведінка (ст. 11 Резолюції) [57].

Як нами зазначалося, другою підставою для відповідальності відповідно до Резолюції № 56/83 «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння», є порушення міжнародно-правового зобов'язання. Відповідно порушенням міжнародно-правового зобов'язання визнається діяння даної держави, яке не відповідає тому, що вимагає від неї зобов'язання незалежно від його походження чи характеру (ст. 12 Резолюції). При цьому Резолюція визначає, що діяння вважається таким, що вчиняється безпосередньо у момент вчинення незалежно від того, чи продовжуються наслідки [57].

Міжнародне право також визначає поняття складного міжнародного правопорушення, встановлюючи, що серія дій чи бездіяльності, які визначаються у своїй сукупності як протиправні, і є достатніми для того, щоб у своїй сукупності скласти єдине міжнародно-правове діяння (ст. 15 Резолюції).

Резолюція 56/83 також передбачає «міжнародну співучасть», тобто встановлює відповідальність держави у зв'язку з діянням іншої держави. Така співучасть проявляється через наступні форми, викладені у главі IV Резолюції:

а) надання допомоги чи сприяння іншій державі у вчиненні міжнародно-протиправного діяння. При цьому ознаками виступає те, що держава-співучасник знає про міжнародну протиправність такого діяння і вчиняє його, або знає, що у разі вчинення такого діяння воно буде протиправним;

б) керівництво та контроль за вчиненням міжнародно-протиправного діяння;

в) примус іншої держави до вчинення міжнародно-протиправного діяння.

Таким чином, для притягнення до міжнародно-правової відповідальності необхідні наступні умови: 1) наявність міжнародного зобов'язання між державами; 2) дія чи бездіяльність, які порушують наявне зобов'язання; 3) наслідки у вигляді втрат чи збитків.

Учені також зазначають, що наявність причинно-наслідкового зв'язку (реального та об'єктивного) між протиправною поведінкою та наслідками міжнародного правопорушення також виступає необхідною складовою міжнародного правопорушення [56, с. 53]

Водночас, міжнародна спільнота визначає обставини, які виключають протиправність діяння. Зокрема, сюди відноситься згода (ст. 20 Резолюції); самооборона (ст. 21 Резолюції); контрміри у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням (ст. 22 Резолюції); форс-мажор (ст. 23 Резолюції); лихо (ст. 24 Резолюції); стан необхідності (ст. 25 Резолюції) [57].

Одним із ключових завдань міжнародного права виступає не тільки покарання правопорушника, але й усунення наслідків правопорушення та відшкодування шкоди потерпілому. Резолюції № 56/83 «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» у ст. 34 встановлює, що основними формами матеріальної відповідальності у міжнародному праві виступають: реституція, компенсація та сатисфакція [57].

С.І. Атмачов підходить до класифікації форм міжнародної відповідальності більш ґрунтовно. Автор визначає, що держави застосовують до правопорушника колективні та індивідуальні міри впливу, які застосовуються до правопорушників. Вони поділяються на політичні та економічні. Відповідно, автор виділяє дві форми міжнародно-правової відповідальності:

- політична, яка виникає внаслідок факту порушення норми міжнародного права, яка охороняє інтереси іншого суб'єкта і супроводжується застосуванням примусових мір по відношенню до держави-порушника (реторсії, репресалії, сатисфакція, ресторація, припинення членства чи виключення з міжнародних організацій);
- матеріальна відповідальність – виникає внаслідок порушення норми міжнародного права через майнову шкоду, яка була спричинення міжнародним правопорушенням і виражається у обов'язку відшкодування майнової шкоди (репарація, реституція, субституція, ембарго) [58, с. 16-18].

Розглянемо зміст заходів, що застосовуються до держави-правопорушника більш докладно. Політична відповідальність передбачає застосування сатисфакції, тобто визнання правопорушником своєї провини та шкоди, спричиненої честі та гідності іншої держави. Це може бути офіційне вибачення, вираз співчуття чи жалю, а також завірення, що неправомірні акції не будуть повторюватися, виконання гімну потерпілої держави в урочистій обстановці тощо. В якості прикладу можна привести вибачення, які приніс Петро Порошенко у ході телефонної розмови у 2016 році з Олександром Лукашенко за інцидент з погрозами застосування перехвату та поверненням до Києва пасажирського літака компанії «Белавія», що здійснював рейс «Київ – Мінськ» за розпорядженням Служби безпеки України [59].

Реторсії представляють собою правомірні примусові дії однієї держави у відповідність на вчинені недружні дії іншої держави. Реторсії

мають відповідати за своїм змістом та силою діям, які їх викликали. Наприклад, обмеження закупок торів, заборона допуску громадян іншої держави на свою територію. Видом реторсії може бути ембарго, яке передбачає заборону чи обмеження на ввезення в якусь країну и вивезення з неї певних товарів, заборона певних видів комерційної діяльності. Так, Україна з 31 грудня 2020 року подовжила заборону на товари з Росії до 2021 року шляхом внесення змін до постанови КМУ від 30.12.2015 року № 1147 «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації».

Ресторація як форма відповідальності передбачає обов'язок винного відновити попередній стан будь-якого матеріального об'єкту, наприклад, звільнення державою-правопорушником незаконно зайнятих територій.

Реституція, як зазначає К.Л. Роцина, є формою міжнародно-правової відповідальності, у ході якої держава-правопорушник повертає потерпілому від міжнародного протиправного діяння належні йому матеріальні об'єкти – території, майно, транспортні засоби, устаткування, предмети мистецтва тощо. Реституція є можливою у разі якщо майно не знищене і не ушкоджене. У іншому випадку, підкреслює науковець, має місце субституція – форма відповідальності, яка означає заміну знищеного чи ушкодженого майна рівноцінними предметами. У разі ж якщо ані реституція, ані субституція неможливі використовується репарація – відшкодування матеріальної шкоди грошима, товарами, послугами і так далі. Зокрема, репарація була головною формою відшкодування шкоди у Версальських мирних переговорах після Першої світової війни [60, с. 155-156].

При цьому, дуже хочеться звернути увагу на те, що поняття «санкції», яке дуже часто застосовується засобами масової інформації як вид відповідальності держав за найтяжчі злочини, насправді може бути застосований лише до заходів з боку міжнародних організацій. У той час

як заходи, які застосовуються державами правильно називати контрзаходами [61, с. 144].

Таким чином, міжнародна відповідальність є досить вагомим інститутом міжнародного права. Він включає в себе як норми міжнародних договорів, так і міжнародні звичаї та позиції міжнародних судів. Його мета забезпечити відповідальність держав та інших суб'єктів міжнародного права за порушення міжнародно-правових норм.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВАМИ

3.1. Реалізація міжнародної правосуб'єктності держави шляхом участі у міжнародних організаціях

На сьогоднішній день держави, не дивлячись на їх універсальний характер перестали бути єдиними акторами на міжнародній арені. У другій половині ХХ століття все більшу участь у системі міжнародних відносин стали відігравати нові актори – міжнародні організації.

Перші міжнародні організації з'явилися на початку і у середині ХІХ століття. Це була Центральна комісія по судноплавству на Рейні (1815 р.), а також Всесвітній телеграфний союз (1865 р.), Загальний поштовий союз (1874 р.). Отже, перші міжнародні організації формувалися у сфері економіки, транспорту, культури, соціальних інтересів держави і були спрямовані на сумісне транскордонне співробітництво у неполітичних галузях [62].

Кількість таких організацій (міжнародних адміністративних союзів) зросла на початок ХХ століття. До них відносилися комісія з охорони здоров'я, комісія по боротьбі з повеннями, транспортний союз тощо. Зростання індустріалізації вимагало сумісного керівництва хімічною, транспортною та іншими сферами, що вимагало створення нових міжнародних організацій. Одним із прикладів створення організацій, що базувалася на необхідності є створення Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) у 1944 році, коли ігнорування розвитку цивільної авіації після Другої світової війни стало просто неможливим [63, с. 61].

Щодо появи у політичній сфері перших попередників міжнародних організацій є декілька точок зору. Зокрема, А.І. Мокій,

Т.П. Яхно та І.Г. Бабець встановлюють, що процес історичного розвитку міжнародних організацій включає в себе п'ять основних етапів:

- період рабовласницьких держав, коли у Стародавній Греції (IV-VI ст. до н.е.) існували такі міжнародні інститути як сіммахії (союзи держав для військово-політичних цілей) та амфіктіонії (союзи держав для релігійно-політичних цілей);
- період феодальної роздрібненості, коли починають з'являтися торгівельні союзи та військові об'єднання держав для перемоги більш сильного ворога;
- період географічних відкриттів та промислових революцій, який характеризується появою низки організацій, яким були притаманні риси міжнародних організацій. Зокрема, їх поява датується серединою XIX століття (Всесвітній телеграфний союз, всесвітній поштовий союз тощо);
- період між Першою та Другою світовими війнами – Ліга Націй;
- сучасний етап розвитку (з 1945 року і до сьогодні) – відмічений створенням ООН, а також низкою міжурядових та неурядових міжнародних організацій [64, с. 19-21].

На думку окремих учених, перші політичні міжнародні організації все ж таки з'явилися після Віденського конгресу 1815 року. Першим міждержавним політичним утворенням тоді стала пентархія, яка складалася з п'яти європейських країн (Англія, Пруссія, Росія, Австрія та Франція). Цей союз можна розглядати, на думку, учених, як міжнародну організацію у сфері безпеки. Її діяльність реалізовувалася через систему конференцій, в рамках яких держави вирішували питання врегулювання міжнародних криз та конфліктів. Основним принципом діяльності пентархії був принцип рівноваги [62].

Наступним етапом розвитку міжнародних організацій стала Ліга Націй, створена у 1919 році, яка мала дві основні відмінності від пентархії: Вона існувала на підставі статуту та будувалася на принципі

колективної безпеки. Однак, її існування не мало належного результату, оскільки її політика ігнорувалася країнами, які до неї входили, а політика відрізнялася безсиллям, адже організація не мала належного механізму санкцій. На цьому тлі, Устав ООН відрізняється більшою ефективністю та впливовістю на процес підтримання міжнародного миру і безпеки, а також розвитком співробітництва у неполітичних сферах. При цьому Організація Об'єднаних Націй змогла зайняти місце у системі міжнародних організацій, координуючи діяльність як урядових так і неурядових міжнародних організацій.

Міжнародним організаціям за спостереженнями учених притаманні наступні ознаки [64, с. 22]:

- членство трьох і більше держав;
- повага до державного суверенітету як держав-учасниць, так і держав, які не вступили до міжнародної організації та урахування їх інтересів під час роботи організації;
- заснування на підставі міжнародного договору;
- організація співробітництва між державами у різних сферах і конкретних галузях;
- наявність чіткої організаційної структури, а також прав та обов'язків.

Таким чином, міжнародні організації виступають важливими міжнародними акторами, діяльність яких спрямована на розв'язання світових проблем. Однак, не всі науковці позитивно сприяють розвиток мережі міжнародних організацій у міжнародних відносинах та процесах глобалізації. Зокрема, Дункан А. Френч (Duncan A. French) розглядає процес створення міжнародних організацій як закономірний прояв глобалізації, яка викликає все більший взаємозв'язок між державами як з точки зору економіки, так і політичної та соціальної сфер. При цьому автор, визначає, що глобалізація та сталий розвиток, який став метою Організації Об'єднаних Націй, є нетотожними поняттями. Він звертає

увагу на формування низки проблем, які з'явилися через діяльність міжнародних організацій, а саме появи диспропорції у захисті інтересів розвинутих країн та країн, що розвиваються. Відповідно, такий протекціонізм, особливо у сфері торгівлі, не може бути підставою для сталого розвитку, оскільки державам, що розвиваються потрібно більше допомоги для того, щоб вирватися з кола бідності та деградації [65, с. 135-139].

Автором також аналізується тенденція втрати ООН переваги серед міжнародних акторів, через те, що для багатьох держав у пріоритеті стає відмова від «хибних» уявлень про суверенітет та створення нових міждержавних та корпоративних асоціацій та мереж. Відповідно, можливим стає кінець політичної та соціально-економічної централізації та створення глобального громадянського суспільства, в основі якого буде знаходитися особистість [65, с. 140]. Таким чином, автор прогнозує розвиток процесів децентралізації на підставі появи міжнародних організацій, у тому числі регіонального характеру.

Однак, на сьогоднішній момент роль ООН ще залишається ваговою для міжнародних відносин. І формування мережі організацій, які входять до структури ООН виступає ваговою підставою для розвитку міждержавних зв'язків та розвитку різних сфер життєдіяльності міжнародної спільноти.

Інтерес також викликає протилежна позиція іноземних учених, зокрема Дена Саруші (Dan Sarooshi) який визначає, що сутність діяльності міжнародних організацій значно змінилася з другої половини ХХ століття. Він говорить про те, що відбулися зміни у зоні прийняття рішень з цілого ряду питань, де повноваження перейшли від урядів держав до міжнародних організацій. Спочатку, коли приймалися рішення, які покладали зобов'язання на держав-учасниць, первинну роль відігравала згода держав-учасниці на виконання поставленого зобов'язання. Однак, сьогодні міжнародні організації все частіше самі

трактують повноваження держав шляхом зобов'язального рішення, що розмиває роль згоди держави і призводить до того, що держави все частіше передають свої повноваження міжнародним організаціям. Така передача повноважень відбувається на підставі установчого договору, або на підставі звичайного міжнародного договору між декількома державами [66, с. 2-3].

Передача повноважень на підставі Установчого договору відбувається тільки після ратифікування державою договору. У той час як передача владних повноважень держави міжнародній організації може відбуватися на підставі укладання договору між декількома державами. Коли держави ратифікують такий договір, то вони зобов'язуються надати передбачені угодою повноваження міжнародній організації. При цьому міжнародна організація сама по собі не виступає стороною такого договору і, відповідно, вона має відреагувати на нього прийняттям означених повноважень. Таке прийняття може здійснюватися шляхом винесення міжнародною організацією відповідної резолюції, або через дії Генерального секретаря в якості одностороннього акту чи декларації.

У таких випадках міжнародні організації звертають увагу на те чи не визначені дані повноваження вже в установчому договорі, а також на точність формулювань наданих повноважень. Останнє пояснюється тим, що істотна передача повноважень може потягнути небажані для міжнародної організації зобов'язання та контроль з боку держав, які уклали договір. Прикладом такої відмови може бути позиція Ради Безпеки ООН, якій Дейтнською угодою щодо Боснії та Герцоговини, укладеною колишніми державами Югославії, пропонувалося винести резолюцію про створення багатонаціональних військових сил для реалізації угоди (IFOR). Однак, ООН своєю резолюцією визначила, що окрім можливості застосування у цій миротворчій операції сил НАТО, сторони Дейтонської угоди також мають приймати у ній участь. Вони

будуть нести однакову відповідальність за її дотримання, а також за застосування заходів з боку IFOR, що будуть здійснені з метою реалізації Дейтонської угоди [66, с. 13]. Таким чином, ми бачимо, що ООН, у даному випадку, прийняла умови угоди, однак зняла з себе зобов'язання щодо відповідальності за дії сил IFOR на території колишньої Югославії.

Отже, роль міжнародних організацій у формуванні міжнародних відносин є досить помітною і ґрунтується на постійній взаємодії між ними та державами. Саме тому, ми звернемося до порядку взаємодії держав та міжнародних організацій.

Важливим міжнародним документом, який визначає порядок взаємодії держав з міжнародними організаціями є Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру від 14.03.1975 року [67] (далі – Конвенція). У Конвенції визначається, що держави мають право створювати при міжнародних організаціях свої постійні представництва, якщо це не протирічить уставу організації (ст. 5 Конвенції). При цьому постійне представництво за своїми функціями: забезпечує представництво держави при організації та підтримує між ними зв'язок; веде переговори у рамках діяльності організації; повідомляє уряд про діяльність організації; забезпечує участь своєї держави у діяльності організації та захищає її інтереси (ст. 6 Конвенції). Держава може акредитувати одну і ту ж особу для представництва у декількох організаціях. Також одна особа за домовленістю може представляти одночасно дві країни у міжнародній організації (ст. 8 Конвенції). Окрім глави представництва уряд може включати до представництва дипломатичний, адміністративно-технічний та обслуговуючий персонал (ст. 13 Конвенції).

Взаємодія держави з міжнародною організацією може здійснюватися також через постійну місію спостерігача, яка забезпечує

представництво держави та охорону її інтересів в організації та підтриманні зв'язків з нею; повідомлення уряду про діяльність міжнародної організації, а також сприяння співробітництву держави та міжнародної організації (ст. 7 Конвенції) [67]. Для цього держава, може вказати у повноваженнях свого спостерігача, що він має повноваження діяти, коли це допускається правилами міжнародної організації чи відповідного органу в якості делегата-спостерігача (ч. 3 ст. 11 Конвенції).

Важливим елементом взаємодії держави і міжнародної організації виступає укладання договорів у певній сфері. Відповідно до ст. 12 Конвенції, глава представництва у силу своїх функцій і без пред'явлення повноважень вважається таким, що представляє свою державу для прийняття тексту договору між державою і міжнародною організацією. Однак, він не має право бути представником держави для кінцевого підписання договору чи підписання його *ad referendum*, якщо інше не походить з практики міжнародної організації [67].

Що стосується особливостей реалізації правового статусу представництвами при міжнародних організаціях, то Конвенція визначає, що старшинство постійних представників визначається за алфавітним порядком назв держав, що застосовується в організації. Те ж саме стосується й постійних спостерігачів (ст. 17 Конвенції).

Представництво має право розташовуватися у місці знаходження штаб-квартири організації, або, за попереднім погодження з державою перебування, у іншому місці (ст. 18 Конвенції). При цьому воно має право користуватися прапором та емблемою своєї держави. Таке ж право реалізується головою представництва по відношенню до його резиденції та засобів пересування (ст. 19 Конвенції).

Представництво користується дипломатичним імунітетами та привілеями, зокрема, такими імунітетами як недоторканість особи глави представництва та членів дипломатичного персоналу (ст. 28 Конвенції),

приміщень представництва (ст. 23 Конвенції), його архівів (ст. 25 Конвенції) і пошти (ст. 27 Конвенції), а також імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування (ст. 30 Конвенції).

Також представництво користується привілеями, серед яких звільненні приміщення представництва від оподаткування (ст. 24 Конвенції), звільнення глави представництва і членів дипломатичного персоналу від податків та зборів особистих і майнових, державних, районних та муніципальних (ст. 33 Конвенції) та свобода пересування (ст. 26 Конвенції).

Діяльність глави представництва чи члена дипломатичного персоналу представництва у відповідності до ст. 40 Віденської конвенції про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру припиняються через тимчасовий чи кінцевий відзив представництва від організації, а також шляхом повідомлення організацією державі про припинення функцій представництва [67].

Іще однією формою взаємодії держав і міжнародних організацій виступають делегації в органах та конференціях та делегації спостерігачів в органах і на конференціях (ст. 71 Конвенції). Делегації у органах та конференціях та делегації спостерігачів у органах і конференціях мають умови перебування, дипломатичні імунітети та привілеї такі ж як і представництва держав та спостерігачі при міжнародних організаціях.

Важливим елементом аполітичності міжнародних організацій, на нашу думку, можна вважати положення ст. 82 Конвенції, яка визначає, що на статус представництв чи делегацій не впливає факт визнання чи наявності дипломатичних відносин як з боку акредитуючої держави, так і з боку приймаючої держави. Таким чином, вони можуть не знаходитися у дипломатичних відносинах, однак це не буде підставою для

порушення порядку діяльності міжнародної організації чи проведення нею міжнародної конференції.

Таким чином, міжнародні організації створені для контролю та активізації діяльності держав і різних сферах міжнародних відносин. Наразі модно спостерігати, що через появу на міжнародній арені такого важливого актора як міжнародна організація, відбувається перерозподіл сфер впливу між ними та державами, що часто потребує уточнення їх правового статусу.

3.2. Реалізація міжнародної правосуб'єктності держав при укладанні міжнародних договорів

Одним із напрямків реалізації правового статусу держави як суб'єкта міжнародного права виступає укладання договорів. Договірне право як галузь міжнародного права формується вже досить давно. О.В. Київець визначає, що міжнародні угоди стали поширеними задовго до ідеї створення міжнародного права. Одним з відомих давніх договорів є договір між фараоном Єгипту та царем хетів, укладений у 13 ст. до н.е. щодо надання військової допомоги та під час повстань рабів [68, с. 51-52]. На нашу думку, є зрозумілим, що досягнення угод відоме і у більш давні часи ніж наведений договір, оскільки він виступає прикладом письмового договору, а їх усне укладання, при відсутності писемності, могло відбуватися і раніше.

У своїй Доповіді тисячоліття (A/54/2000) «МИ, народи: роль Організації Об'єднаних Націй у XXI столітті» 8 вересня 2000 року Генеральний секретар ООН Кофі Аннан (Kofi Annan) визначав, що підписання і ратифікація державами міжнародних договорів та конвенцій сприяють утвердженню верховенства права. У Декларації форуму тисячоліття ООН визначається, що установи системи ООН повинні забезпечувати виконання державами договірних зобов'язань, а

громадянське суспільство привертати увагу до випадків, коли договори не виконуються і виявляти проблеми і шляхи їх подолання. Для цього громадські організації повинні володіти повним імунітетом.

Науковцями виокремлюється три основні етапи розвитку права міжнародних договорів:

1) період з 1815 року до першої світової війни, який характеризується появою багатосторонніх міжнародних договорів; створенням перших міжурядових міжнародних організацій (адміністративних союзів) та поширенням міжнародних конференцій і конгресів;

2) період розвитку міжнародного договірного права, який охоплює час між першою та другою світовими війнами і характеризується появою Ліги Націй та спробою кодифікувати про міжнародних договорів (Конвенція про договори 1928 року); реалізацією в якості суб'єктів договірних відносин міжнародних організацій; появою інститут реєстрації міжнародних угод;

3) період з 1945 року по наш час характеризується збільшенням ролі міжнародних організацій у договірних процесах; кодифікацією норм договірного права; появою договорів, які регулюють участь в укладанні договорів фізичних та юридичних осіб; появою процедури прийняття рішень у міжнародних організаціях, що є близько до парламентської процедури прийняття законів [68, с. 52-55].

Важливими сучасними актами кодифікації договірного права виступають: 1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 року), яка була прийнята з метою кодифікації та забезпечення прогресивного розвитку права міжнародних договорів; 2. Віденська конвенція про правонаступництво держав у відношенні договорів (1978 року); 3. Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями (1986 року), поява якої була обумовлена зростанням ролі міжнародних

організацій у міжнародних відносинах. При цьому науковцями зауважується, що окрім даних договорів діють також і міжнародні звичаї. Це обумовлюється тим, що не всі держави виступають учасниками конвенцій 1969 та 1878 років. У зв'язку з цим, положення даній конвенцій продовжують діяти для таких держави і у відносинах між ними в якості звичаїв [69, с. 325-326].

Окрім норм міжнародного права певне значення мають норми національного права, які встановлюють внутрішньодержавний порядок укладання і забезпечення виконання міжнародних договорів. Зокрема, в Україні такі норми визначаються Конституцією України. Зокрема, у ст. 9 Основного закону визначається, що «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [28]. Також ст. 18 Конституції України встановлює, що співробітництво України з членами міжнародного співтовариства відбувається на підставі принципів і норм міжнародного права. Також до зазначеного національного права відносяться: 1) закони України (наприклад, Закон України «Про міжнародні договори України») [70]; 2) підзаконні нормативні акти (наприклад, Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень [71]); 3) рішення вищих національних судів (наприклад, Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19.12.2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» [72]).

Об'єктом міжнародного договору виступають відносини суб'єктів міжнародного права з приводу матеріальних і нематеріальних благ, дій чи утримання від них. Будь-яке питання у разі якщо воно відноситься до

міжнародних і внутрішніх справ держави, може стати об'єктом міжнародного договору.

Суб'єктами права міжнародних договорів є суб'єкти міжнародного права. Держава володіє повноваженнями щодо укладання договорів в силу суверенітету та на підставі норм міжнародного права. Право на укладання договорів міжнародним організаціями визначається установчими актами, прийнятими у відповідності до них рішеннями і резолюціями, а також практикою такої організації. Одразу ж зауважимо, що держава на відміну від міжнародної організації має право укладати міжнародні договори у будь-яких сферах суспільних відносин. У той час як міжнародна організація обмежена колом питань, які входять в її юрисдикцію. Таким чином, можна говорити про те, що держава володіє універсальною правосуб'єктністю щодо укладання міжнародних договорів.

Згідно ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, договір є міжнародною угодою, яка укладена у письмовій формі між державами з урахуванням норм міжнародного права, незалежно від того викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [73].

Не занурюючись у класифікацію міжнародних договорів, оскільки це не є завданням нашого дослідження, звернемо увагу на порядок укладання міжнародних договорів, оскільки він відбиває роль держави та її права і обов'язки як учасника міжнародних відносин.

Різні учені-міжнародники виділяють різну кількість стадій процесу укладання договорів. Так, О.М. Вилегжанін характеризує наступні: договірна ініціатива, підготовка і прийняття тексту договору, встановлення автентичності тексту договору і вираз згоди сторін на обов'язковість договору [69, с. 330-331]. В.Е. Теліпко та К.В. Степаненко виділяють: 1) договірну ініціативу; 2) з'ясування

повноважень; 3) підготовка та прийняття тексту договору; 4) висловлення згоди на обов'язковість договору [3, с. 166; 39, с. 79-82]. Таким чином, науковці, ґрунтуються на Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та на звичаєвому порядку укладання договору майже не розходяться у думках щодо стадій та порядку укладання договорів.

Визначимо суть встановлених стадій. Отже, укладанню договору передують договірні ініціативи, тобто пропозиція держави чи групи держав укласти певний договір з одночасним представленням проекту тексту договору. Наявність договірної ініціативи полегшує процес укладання договору, а також роботу з самим його текстом. Наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я та глави держав та урядів 23 країни, у тому числі й Україна, 30 березня 2021 року виступили з ініціативою укладання міжнародного договору, метою якого є протидія надзвичайним ситуаціям у сфері охорони здоров'я [74]. Підставами для укладання цього договору стало поширення світом вірусу COVID-19.

Національне законодавство держави визначає, які органи мають право заключати договори від її імені. Зокрема, в Україні право на укладання міжнародних договорів мають: 1) від імені України – Президент України або за його дорученням; 2) від імені уряду – Кабінет міністрів України; 3) від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів – представники цих органів (ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори») [70].

Такі особи отримують документ, який називається повноваженнями, або як встановлює ст. 7 Віденської конвенції про право міжнародних договорів практика відповідної держави чи інші обставини підтверджують те, що вона визначає особу такою, що репрезентує свою державу. Найчастіше до останніх осіб відносяться: глави держав, глави урядів; міністри закордонних справ; глави дипломатичних представництв; представники, уповноважені державами

репрезентувати їх у міжнародних організаціях чи на міжнародних конференціях. У разі ж укладання акту особою, яка не має на це повноважень, договір вважається недійсним окрім випадків, якщо держава підтвердила його дійсність (ст. 8 Конвенції) [73].

Підготовка тексту договору здійснюється шляхом переговорів через звичайні дипломатичні канали, на міжнародних конференціях та у міжнародних організаціях. Шляхом дипломатичних переговорів готуються, як правило, тексти двосторонніх договорів. У міжнародних організаціях готуються тексти багатосторонніх договорів. Така підготовка забезпечується їх головними органами чи спеціально створеними для таких цілей додатковими органами. Наприклад, при ООН діє Комісія міжнародного права, яка виступає допоміжним органом Генеральної Асамблеї ООН.

Наступна стадія – прийняття тексту договору реалізується шляхом його погодження всіма державами, які беруть участь у його складенні. У разі, якщо текст договору приймається під час міжнародної конференції, то за нього повинні проголосувати не менше двох третин присутніх на конференції держав. Виключенням є тільки порядок, за яким ці держави попередньо проголосували більшістю голосів (ст. 9 Віденської конвенції про право міжнародних договорів).

Прийняття тексту договору супроводжується такою процедурою як встановлення його автентичності. Автентичність тексту договору означає, що даний текст є дійсним і достовірним. Стаття 10 Віденської конвенції 1969 року визначає, що встановлення автентичності відбувається шляхом процедури, про яку домовилися сторони укладання договору (підписання *ad referendum*, парафування самого тексту договору чи заключного акту конференції, який містить цей текст [73]. Підписання *ad referendum* передбачає означає, що текст договору потребує подальшого підтвердження з боку держави. У свою чергу парафування означає підписання ініціалами уповноважених осіб першої

та останньої сторінки (або кожної сторінки) тексту договору [39, с. 80]. Після встановлення автентичності тексту договору, він не підлягає змінам.

Останньою стадією укладання договору виступає вираження згоди на обов'язковість договору, яку можна у відповідності до ст. 11 Віденської конвенції 1969 року виразити підписанням тексту договору, обміном документами, затвердженням («конфірмація»), приєднанням до договору чи іншим способом, про які держави домовилися [73]. Наприклад, відомі випадки, коли згода на обов'язковість виражалася у декількох формах. Наприклад, у ст. 14 Угоди про заснування Міждержавного банку від 22.01.1993 року, яка укладалася державами СНД, встановлено, що дана Угода вступає в силу з дня її підписання, а для Договірних сторін, законодавство яких потребує ратифікації таких угод – з дня здачі ратифікаційних грамот державі-депозитарію [75].

Найбільш розповсюдженим способом вираження згоди на обов'язковість договору є підписання. Двосторонні договори підписуються у порядку альтернату (черговості). По відношенню до двосторонніх договорів альтернат означає, що підписи представників двох держав ставляться друг напроти друга чи одна під іншою. У екземплярах договору, які укладаються на двох мовах, підпис зліва (у текстах на арабській мові – справа) чи зверху ставить представник тієї держави, у якої буде зберігатися даний екземпляр договору. У такому екземплярі назва цієї держави визначається першою [69, с. 333].

Якщо договір є багатостороннім, то підписи ставляться одна під іншою у алфавітному порядку назв держав на мові, про які домовилися держави перед укладанням договору.

Важливим елементом підписання міжнародного договору виступає право держави робити застереження до тексту документу. Важливість ролі застережень при укладанні міжнародного договору є досить вагомим. Це підтверджується тим, що у квітні 2011 року Комісія

міжнародного права на 66 конференції Генеральної Асамблеї ООН представила Інструкцію по практиці у відношенні застережень до міжнародних договорів. Згідно цієї Інструкції «застереження» означає односторонню заяву у будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, яке зроблене державою чи міжнародною організацією при підписанні, ратифікації, офіційному підтвердженні, прийнятті, затвердженні договору чи приєднанні до нього або направленні повідомлення державою про правонаступництво по відношенню до договору, шляхом якого ця держава чи ця організація бажає виключити чи змінити юридичну дію певних положень договору чи їх застосування до даної держави чи до даної організації [76, с. 1].

Винятком, коли застереження не може бути винесене державою, є: заборона такого застереження договором; передбачення договором можливості робити лише певні застереження; застереження є несумісним з об'єктами і цілями договору (ст. 19 Віденської конвенції 1969 року) [73]. При цьому, якщо застереження стосується усіх учасників договору, то його прийняття потребує згоди усіх держав, які прийняли участь в укладанні договору (ст. 20 Віденської конвенції 1969 року).

Отже, участь держави в укладанні міжнародних угод є важливою складовою, яка забезпечує її можливості як суб'єкта міжнародного права приймати участь у міжнародних відносинах та співпрацювати з іншими державами. Також договірна діяльність держави дає можливість формувати норми міжнародного права, сприяючи його розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, здійснивши аналіз держави як основного суб'єкта міжнародного права, ми прийшли до наступних висновків.

Визначено, що суб'єкт міжнародного права – це носії міжнародних прав і обов'язків, які виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або приписів міжнародно-правових актів. Це також особа (у збірному визначенні), поведінка якої прямо регулюється міжнародним правом і яка вступає чи може вступати в міжнародні публічні (міжвладні) правовідносини. Необхідною ознакою суб'єкта міжнародного права слугує не сам по собі факт участі або можливість участі у відносинах, що регулюються міжнародно-правовими нормами, а чітко визначений характер (статус) цієї участі.

Суб'єктам міжнародного права притаманні певна система ознак, серед яких виділяють такі: 1) здатність реалізовувати права та обов'язки на основі норм міжнародного права; 2) здатність бути стороною у відносинах, урегульованих нормами міжнародного права, які створені головним чином завдяки міжнародним угодам; 3) здатність створювати (виробляти) норми міжнародного права (за винятком бенефіціарів,); 4) можливість мати самостійний міжнародно-правовий статус.

Встановлено, що у залежності від своєї правової природи і походження, суб'єкти міжнародного права поділяються на дві категорії: основні (первинні) і похідні (вторинні). До основних (первинних) суб'єктів міжнародного права відносяться держави і, за певних обставин, народи і нації, які самостійно беруть участь в міжнародних відносинах і борються за своє національне визволення та створення власної держави. Вторинні (похідні) суб'єкти міжнародного права створюються первинними суб'єктами. Вони мають обмежену правоздатність, межі якої визначаються міжнародною угодою або іншим правовим актом, на підставі якого вони створені (міжнародні організації, державоподібні утворення). Також у міжнародному праві виділяються типові і нетипові

суб'єкти міжнародного права. До перших традиційно відносяться держави й міжнародні організації. До других – вільні міста, підопічні, підмандатні території, наділені спеціальною правосуб'єктністю.

У роботі підкреслено, що з поняттям суб'єкта міжнародного права безпосередньо пов'язане поняття міжнародної правосуб'єктності. Реальним відображенням правосуб'єктності є можливість брати участь у міжнародних переговорах, міжнародних договорах, роботі міжнародних організацій та інших формах міжнародного спілкування. Відповідно, структуру міжнародної правосуб'єктності складають правоздатність, дієздатність та деліктоздатність суб'єктів міжнародного права. На сьогоднішній день норми міжнародного закріплюють три основні види правосуб'єктності: а) загальну, тобто здатність бути суб'єктом у межах усієї системи міжнародного права; б) галузеву правосуб'єктність, тобто здатність бути суб'єктом у межах галузі міжнародного права; в) спеціальну правосуб'єктність, тобто здатність бути суб'єктом невеликого кола правовідносин у межах галузі чи інституту міжнародного права.

У ході розгляду держави як суб'єкта міжнародного права, встановлено, що під державою у міжнародному праві розуміється країна з усіма властивими їй ознаками суверенної держави. При цьому найбільш характерними рисами держави виступають суверенітет, територія, населення і влада.

Визначено, що важливу роль у реалізації державою її правосуб'єктності відіграють принципи міжнародного права, які є загальновизнаними нормами (*jus cogens*). За своїм змістом принципи міжнародного права є імперативними та мають вищу юридичну силу. Основними джерелами, які містять принципи міжнародного права є Статут Організації Об'єднаних Націй, Декларація про принципи міжнародного права та Заключний акт Наради по безпеці і співробітництву в Європі. Ці міжнародні акти визначають

основоположні засади формування співробітництва між державами з метою формування єдиного безпечного міжнародного простору. До означених принципів у роботі віднесено принципи: утримання від погрози силою та її застосування; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; невтручання у справи, що входять до внутрішньої компетенції іншої держави; зобов'язання співпрацювати незалежно від економічних, політичних і соціальних систем у різних галузях з метою досягнення стабільності і прогресу; принцип рівноправ'я та самовизначення народів; суверенної рівності держав; добросовісного виконання державами зобов'язань, які були прийняті ними у відповідності до Статуту ООН.

У роботі зроблено акцент на тому, що правовий статус держави як суб'єкта міжнародного права тісно пов'язаний з процесом визнання. Під визнанням у міжнародному праві розуміється акт, за допомогою якого існуючі держави визнають нові держави чи уряди або інші суб'єкти міжнародного права з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин. Розрізняється три форми визнання: *de jure*, *de facto*, *ad hoc*.

Проблемою реалізації даного процесу є те, що у сучасному міжнародному праві відсутні критерії правового визнання держав. Окремі учені визначають, що невизнані держави це держави, що володіють усіма ознаками державності, однак після проголошення незалежності були визнані менше ніж 1/3 існуючий у світі держав. Визнані більше ніж 1/3 – частково визнані, а визнані більше ніж половиною визнаних держав – повністю визнані. Однак така наукова позиція не підтверджується у існуючих міжнародних актах. Особливістю процесу визнання є те, що він не завжди може враховувати принципи міжнародного права і відбуватися в інтересах міжнародної спільноти. Визнання чи невизнання може виступати результатом тонкої політичної гри, спрямованої на досягнення конкретних державних цілей,

наприклад, небажання втратити прихильність з боку певних міжнародних акторів.

Під час дослідження також було приділено увагу такій складовій механізму реалізації правосуб'єктності держави як дипломатична функція. Встановлено, що ця функція виступає одним із напрямків реалізації діяльності держави, та проявляється через встановлення та підтримання державою дипломатичних зносин з іншими державами на міжнародній арені. Реалізація дипломатичної функції здійснюється через посередників, закордонні дипломатичні представництва, які здійснюють наступні функції: 1) представництво акредитуючої держави у державі перебування; 2) захист прав та інтересів громадян акредитуючої держави у державі перебування; 3) з'ясування всіма законними способами умов і подій у державі перебування; 4) ведення переговорів з урядом держави перебування; 5) заохочення дружніх відносин між державою перебування та акредитуючою державою.

Важливим аспектом забезпечення реалізації норми міжнародного права є відповідальність держав. Відповідальність держав є одним із важливих аспектів реалізації їх правового статусу як суб'єктів міжнародного права. Підстави міжнародної відповідальності поділяються на фактичні та юридичні. Юридичні підстави представляють собою сукупність обов'язкових міжнародно-правових актів, які дають змогу кваліфікувати те чи інше діяння держави (дію або бездіяльність) як міжнародне правопорушення. Це можуть бути чинні договори, звичаї, рішення міжнародних судів тощо. Фактичні підстави це конкретні діяння, за які настає міжнародна відповідальність (юридичний факт). Кваліфікація діяння як міжнародно-протиправного здійснюється лише за міжнародними нормами без оцінки його з боку національного права. Для притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності необхідні наступні умови: 1) наявність міжнародного

зобов'язання між державами; 2) дія чи бездіяльність, які порушують наявне зобов'язання; 3) наслідки у вигляді втрат чи збитків.

На міжнародній арені важливу роль у реалізації міжнародної правосуб'єктності держав відіграє взаємодія з міжнародними організаціями. Реалізація цієї діяльності відбувається через створення державою при міжнародних організаціях постійних представництв або направлення постійної місії спостерігача або делегації в органах та конференціях чи делегації спостерігачів в органах і на конференціях. Важливим елементом взаємодії держави і міжнародної організації виступає укладання договорів у тій сфері, яка входить до кола питань міжнародної організації.

Особливим проявом діяльності держави на міжнародній арені є її можливість укладати міжнародні договори у будь-яких сферах суспільних відносин. Участь держави в укладанні міжнародних угод є важливою складовою, яка забезпечує її можливості як суб'єкта міжнародного права приймати участь у міжнародних відносинах та співпрацювати з іншими державами. Також договірна діяльність держави дає можливість формувати норми міжнародного права, сприяючи його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Х.: Право. 2014. 512 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
4. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с
5. Камінська Н. Тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності: теоретичний аналіз. *Публічне право*. 2014.№ 3(15). С. 93-99.
6. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ : Фенікс; 2016. 762 с.
7. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. Учебник. М.: БЕК, 1997. 293 с.
8. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. URL: <http://www.un.org/>
9. Кулеба Д. Міжнародна правосуб'єктність: теорія і перспективи. *Альманах міжнародного права*. 2012. № 2. С. 70-83.
- 10.Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2010. 280 с.
- 11.Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К.: Либідь, 2002. 304 с.

12. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення 06.02.2021 року)
13. Скороход Г.М. Інститут міжнародної правосуб'єктності в системі сучасного міжнародного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 122-129.
14. Великий юридичний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемчушенка. К. : Юридична думка, 2007. 992 с.
15. Мережко О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. К. : Юстиніан, 2010. 319 с.
16. Цимбівський Т. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 158-163.
17. Гердеген М. Міжнародне право. Пер. з нім. Р. Корнута. К. : К.І.С., 2011. 516 с.
18. Кубальський В.Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 132. С. 85-96.
19. Аметов А.А., Гребенюк Д.С. Государства как основные субъекты международного права. Национальные экономические системы в контексте формирования глобальных проблем экономического пространства. Сборник научных трудов. В 2-х томах. Под общей редакцией З.О. Адамановой. 2019. С. 215-217. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37600196_30880563.pdf (дата звернення 11.03.2021).
20. Брандїй М.В. Поняття суверенітету держави у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 307-311.
21. Рябовол Л.Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 3 (43). С. 262-266.

- 22.Задорожній ОВ. Становлення та нормативний зміст принципу територіальної цілісності держав як основного принципу міжнародного права. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1(53) С. 231-246.
- 23.Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Територія в міждержавних відносинах. *Наше право*. 2013. № 13. С. 182-188.
- 24.Репецький В. М. Особливості дії норм внутрішньодержавного права на території з міжнародним режимом. *Юридична наука*. 2011. № 1 (1). С. 195-200.
- 25.Камінська Н. Тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності: теоретичний аналіз. *Публічне право*. 2014.№ 3(15). С. 93-99.
- 26.Камінська Н.В., Калиновський Б.В., Тарасенко К.В. Мультимедійний посібник «Міжнародне право». Національна академія внутрішніх справ. 2016. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_3.html
- 27.Міжнародне публічне і приватне право. Конспект лекцій. Луцьк, 2018. 49 с. URL: http://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/mpp_lekciyi.pdf
- 28.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата зверення 22.03.2021).
- 29.Паламарчук В. Теоретико-правові основи розуміння державної території України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 182-186.
- 30.Придачук О.А. Поняття «народ» в контексті правової охорони конституції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2014. № 12. Том 2. С. 201-204.
- 31.Кресіна І.О., Кресін О.В. Народ як суб'єкт міжнародного права. *Правова держава*. 2017. Вип 27. С. 182-195.

32. Устав Организации Объединенных Наций, принятый 26.06.1945 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
33. Леочко Т.В. Держави – основні суб'єкти міжнародного права. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3965/%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
34. Безчасна Т.О. Складні держави як суб'єкти міжнародних правовідносин. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 175-181.
35. Колодій А.М. Принципи права: генезис, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
36. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24.10.1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#top (дата звернення 21.03.2021).
37. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#top (дата звернення 11.03.2021).
38. Широкова-Мураш О.Г. Про особливості розуміння основних принципів міжнародного права у сучасному світі. *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 77: Юридичні науки. С. 93-96.
39. Степаненко В.К. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародне публічне право». Для здобувачів вищої освіти 3 курсу юридичного факультету, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Дніпро, 2019. 181 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/117.3.pdf> (дата звернення 11.03.2021)

- 40.Отенко П.В. Неузгодженість критеріїв міжнародно-правового визнання держав. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.прав. читань, присвяч. пам'яті проф.М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 2. С. 298-302.
- 41.Конвенция о правах и обязанностях государств (Межамериканский) от 26 декабря 1933 года. URL: <https://wa.nt.am/ru/archives/1719> (дата звернення 12.03.2021).
- 42.Мітькіна О. Алжирська криза та повернення до влади Шарля де Голля. *Україна – Європа – Світ*. 2012. Вип. 9. С. 133-139.
- 43.Тарасов О.В. Суб'єкти міжнародного права: проблеми сучасної теорії. Х.: Право, 2014. 512 с.
- 44.Пляка А.О. Деякі питання інституту визнання у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 391-394.
- 45.Lauterpacht H. Recognition of States in International Law. *The Yale Law Journal*. June, 1944. Volume 53. Number 3. Pp. 385-458. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4335&context=ylij> (дата звернення 10.03.2021)
- 46.Антипенко В.Ф., Тиченко Л.Д., Беглий О.В., Радзівілл О.А. та інші. Міжнародне публічне право: підручник. В 3-х томах. Т. 1. К.: Видавництво Нац. авіац. ун-ту «НАУ_друк», 2010. 422 с.
- 47.Говорова Я. Невизнані держави: сутність поняття та проблеми міжнародного визнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 238-240.
- 48.Білозьоров Є.В., Власенко В.П., Горова О.Б., Завальний А.М. та інші. Теорія держави і права: навч. посіб. За заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
- 49.Камбон Ж. П. Дипломатія: Навчальний посібник.2004. 85с.
- 50.Гуменюк Б. І. Сучасна дипломатична служба. К. : Либідь, 2001 .255 с.

51. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18.04.1961 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення 01.03.2021).
52. Шуміленко А. Сучасна міжнародно-правова практика здійснення функцій дипломатичних представництв. *Публічне право*. 2013. № 3(11). С. 119-126.
53. Підписання Договору між Інститутом національної пам'яті та Службою безпеки України. URL: https://www.mzv.sk/web/kyjev-ua/news/-/asset_publisher/MuUZFVyXQ2wC/content/podpis-dohody-medzi-ustavom-pamati-naroda-a-sluzbou-bezpecnosti-ukrajiny/10182?_101_INSTANCE_MuUZFVyXQ2wC_redirect=%2Fweb%2Fkyjev-ua%2Fnews%3Fstrana%3D2 (дата звернення 11.03.2021)
54. Міжнародний Трейд-клуб відкриває нові можливості для українського бізнесу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2390825-miznarodnij-trejdklub-vidkrivae-novi-mozlivosti-dla-ukrainskogo-biznesu.html> (дата звернення 07.03.2021)
55. Буроменський М.В. Міжнародне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
56. Коверзнев М.С., Коверзнева Г.П. Відповідальність у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 13. С. 49-56.
57. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН № 56/83 от 12 декабря 2001 года по докладу Шестого комитета (A56/589 и Corr.1). URL: <https://docs.cntd.ru/document/901941379> (дата звернення 11.03.2021).
58. Атмачев С.И. Лекция по теме № 10 «Ответственность в международном праве». Ставрополь: Краснодарский университет. Ставропольский филиал, 2016. 21 с. URL: https://xn--80ae7bem.xn--d1alsn.xn--b1aew.xn--p1ai/upload/site122/document_f (дата звернення 22.03.2021).

59. Погрози білоруському «Боїнгу»: скандал триває. Міст online. 2016. Листопад. URL: <https://meest-online.com/news/pohrozy-biloruskomu-bojnhu-skandal-tryvaje/> (дата звернення 21.03.2021).
60. Рощина Е.Л. Виды и формы международно-правовой ответственности. Актуальные проблемы современного международного права : материалы XI ежегодной международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И. П. Блищенко : в 2 ч. / отв. ред. А. Х. Абашидзе. Москва, 12–13 апреля 2013 г. Москва : РУДН, 2014. С. 153-158. URL: https://kpfu.ru/staff_files/F483764442/2013_1blischenko.pdf (дата звернення 23.03.2021).
61. Черепіна С.О. Міжнародно-правові санкції: поняття та значення у міжнародному праві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4022/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 23.03.2021).
62. Снапковский В. Международные организации в системе международных отношений. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2000. № 3. URL: <http://evolutio.info/ru/journal-menu/2000-3/2000-3-snapkovski> (дата звернення 21.03.2021).
63. Новикова М.Н., Задорожня Е.В. Исторические и правовые детерминанты развития международных организаций гражданской авиации. *Leges si viata* № 3 (1). С. 61-65.
64. Мокій А.І., Яхно Т.П., Бабець І.Н. Міжнародні організації. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 280 с.
65. Duncan A. French. The Role of the State and International Organizations in Reconciling Sustainable Development and Globalization. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 2. 2002. Pp.

- 135–150. URL: <https://www.cbd.int/doc/articles/2002-/a-00088.pdf> (дата звернення 25.03.2021).
66. Dan Sarooshi Some preliminary remarks on the conferral by States of Powers on International Organizations. New York University School of Law. New York, NY 10012. USA. 2003. Pp 71. URL: <https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/03/030401.pdf> (дата звернення 25.03.2021).
67. Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера, принята 14 марта 1957 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_254#Text (дата звернення 24.03.2021)
68. Кийвець О.В. Право міжнародних договорів: історія та сучасність. *Правове регулювання економіки*. 2008. № 8. С. 51-58.
69. Вылегжанин А.Н. Международное право: учебник. М.: Высшее образование, Юрйт-Издат, 2009. 1012 с. URL: <https://may.alleng.org/d/jur/jur869.htm> (дата звернення 25.03.2021).
70. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення 25.03.2021).
71. Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень: Наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 року № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#n19> (дата звернення 16.03.2021).
72. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text> (дата звернення 25.03.2021).
73. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 25.03.2021).
74. Боротьба з пандеміями: Україна долучилася до ініціативи 22 країн. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. 30.03.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3217623-borotba-z-pandemiami-ukraina-dolucilas-do-iniciativi-22-krain.html> (дата звернення 02.03.2021).
75. Соглашение об учреждении Мжгосударственного банка от 22 января 1993 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_097#top (дата звернення 27.03.2021).
76. Текст Руководства по практике в отношении оговорок к международным договорам, принятый Комиссией на ее шестьдесят третьей сессии (26 апреля – 3 июня и 4 июля – 12 августа 2011 года). URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/66/10/Add.1> (дата звернення 29.03.2021).